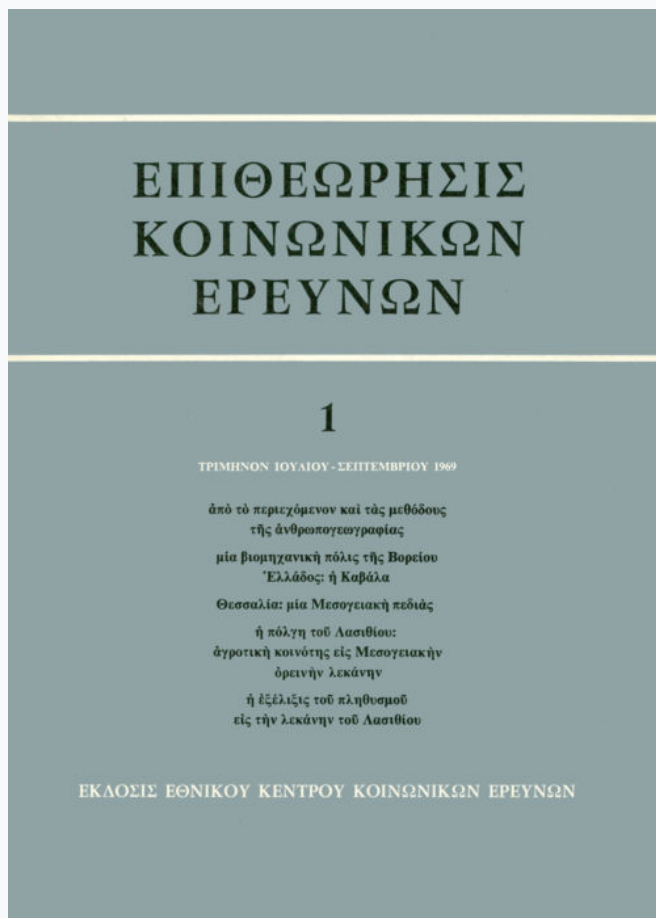

The Greek Review of Social Research

Vol 1 (1969)

1

Kavala:Une ville industrielle de Grèce du Nord

Pierre-Yves Pechoux

doi: [10.12681/grsr.520](https://doi.org/10.12681/grsr.520)

Copyright © 1969, Pierre-Yves Pechoux

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Pechoux, P.-Y. (1969). Kavala:Une ville industrielle de Grèce du Nord. *The Greek Review of Social Research*, 1, 8–21. <https://doi.org/10.12681/grsr.520>

μία
βιομηχανική πόλις
τῆς Βορείου Ἑλλάδος:
ἡ Καβάλα

ὑπό
Pierre-Yves Pécoux

Εἰς τὸν ταξιδεῦντα ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς Θράκην, διὰ τῆς διαδρομῆς τῆς ἀρχαίας Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἡ ἄφιξις εἰς Καβάλαν ἐπαναφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ *μεσογειακοῦ τοπίου*, μὲ τὰ συνήθη του χαρακτηριστικά: μετὰ ἀπὸ τὰς μεγάλας βαλκανικὰς πεδιάδας τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Δράμας, ἡ διέξοδος πρὸς τὴν θάλασσαν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν ἐλαιοδένδρων. Μετὰ τὴν Καβάλαν, πρὶν φθάσῃ εἰς τοὺς ἐκτεταμένους χαλικώδεις πρόποδας (τὰ *τζεμπάλια*) τῶν βουνῶν τῆς Ξάνθης, ὁ ταξιδιώτης πρέπει νὰ διασχίσῃ, ἐπὶ τινα χιλιόμετρα, παραλιακὴν ζώνην (*riviera*), εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγουν μικραὶ πεδιάδες ἐκ τῆς ἐνδοχώρας.

Ἡ πόλις τῆς Καβάλας ἐμφανίζει ὄρισμένα ἐκ τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὰ *ἀστικά τοπία* τῆς Μεσογείου χαρακτηριστικῶν.¹ Εἰς ἀκρωτήριον τὸ ὅποιον ὀρθοῦται πρὸ τῆς ἀποτόμου ἀκτῆς ὑπάρχει τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς πόλεως καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀστικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν: μικραὶ οἰκίαι συνωθοῦνται ἀτάκτως κατὰ μῆκος ἐλικοειδῶν δρομίσκων καὶ λιθοστρώτων κλιμάκων. Ἡ παλαιὰ αὐτὴ συνοικία δεσπόζει τοῦ λιμένος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνοικτὸς πρὸς τὴν δυτικὴν του πλευράν. Πλησίον τοῦ λιμένος ἔχουν ἀναπτυχθῆ αἱ ἐμπορικαὶ συνοικίαι, ἐγκατεστάθησαν αἱ διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ ἐκτίσθησαν τὰ σκυθρωπὰ κτίρια τῶν καπναποθηκῶν, ἀφ' ὧτου, κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀνέκυψε ζήτημα χώρου εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὰς ἕως τότε στεγάζομενας εἰς αὐτὴν δραστηριότητάς. Ἡ μετακίνησις αὐτῆ τῶν πλέον ζωτικῶν ἀστικῶν λειτουργιῶν ἐπιβεβαιοῦται καὶ διὰ τῆς προσφάτου κατασκευῆς τοῦ σταθμοῦ ὁδικῶν συγκοινωνιῶν παρὰ τὰς δυτικὰς ἀποβάθρας τοῦ λιμένος.

Ἡ καλὴ ἐποχὴ τοῦ καλοῦ καὶ οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι μὲ τοὺς πρόσφυγας καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν πληθυσμῶν, ἡ ὁποία ἐρρυθμίσθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης, συνέτειναν εἰς τὴν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπὶ τῆς βραχέους ἀκτῆς ἀρχικοῦ κέντρου τῆς. Δυτικῶς, ἡ Καβάλα καταλαμβάνει τὸ κατώτερον ἡμισυ ἀμφιθεάτρου, εὐρέως ἀνοικτοῦ πρὸς νότον, τοῦ ὁποίου ὄλαι αἱ κατωφέρειαι συγκλίθουν πρὸς τὸν λιμένα. Ἀνατολικῶς, ἡ πόλις περιβάλλεται ὑπὸ σειρᾶς χαραδρῶν: τὸ σχέδιον τῆς πόλεως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ἔχει τὴν ἀπλότητα τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος· ἐξ ἄλλου, καὶ ἐκτὸς ἐξιρέσεων (δύο καπναποθηκῆαι εἰς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τῆς πόλεως καὶ μικρὰ ναυπηγεῖα ξυλίνων πλοίων εἰς τὸν

1. Ἡ παρούσα μελέτη κατηρτίσθη ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ «Προγράμματος Ἑρευνῶν διὰ τὴν Βόρειον Ἑλλάδα», τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβληθῆ, κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1965, πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἑρευνῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεργατῶν τοῦ Κέντρου B. Kayser, Καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Τουλούζης, καὶ P.-Y. Pécoux. Ἡ ἔρευνα διεξήχθη εἰς τὴν Καβάλαν, κυρίως κατὰ τοὺς μῆνας Δεκέμβριον 1965 καὶ Ἰανουάριον 1966.

αὐχένα στενοῦ ὄρμου), οὔτε τὸ ἐμπόριον, οὔτε αἱ βιομηχανικαὶ δραστηριότητες ἠδυνήθησαν νὰ εὑρουν εἰς τὴν πλευρὰν αὐτῆν τῆς πόλεως τὰς διευκολύνσεις αἱ ὁποῖαι παρέχονται ἀφθονώτερον εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς.

ἡ πόλις τῆς Καβάλας

Μετὰ πληθυσμὸν 45.000 κατοίκων, ἡ Καβάλα κατεῖχε κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1961 τὴν ἐβδόμην θέσιν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τὴν δευτέραν δὲ θέσιν, μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην, μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Βορείου Ἑλλάδος. Σήμερον ὅμως προηγεῖται ἡ πόλις τῶν Σερρῶν, τῆς ὁποίας τὸ ποσοστὸν αὐξήσεως πληθυσμοῦ ἦτο ὑψηλότερον κατὰ τὴν δεκαετίαν 1951-1961: 9%, ἔναντι 5,7% τῆς Καβάλας. Ἡ σχετικὴ αὐτῆ μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας φαίνεται νὰ ἀποτελῆ συνέχειαν μιᾶς μακροχρονίου ἐξελίξεως: μετὰ ἀπὸ μιαν ἀπότομον αὐξήσιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν συρροὴν Ἑλλήνων προσφύγων ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐδαφῶν, ὁ πληθυσμὸς τῆς Καβάλας ἠδξήθη βραδύτατα. Ἀλλὰ κυρίως ἡ σύγκρισις μεταξὺ φυσικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἀριθμητικῆς μεταβολῆς τοῦ ἐμφανίζει διὰ τὴν Καβάλαν ἀνηγιζιὸν μεταναστευτικῶν ὑπόλοιπων: -2,7%, ἐνθ' εἰς τὰς Σέρρας παραμένει θετικόν: +0,58% (1951-1961).

Ἀξίσεις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας

Ἀπογραφή	Ἀπογραφαίς πληθυσμὸς	Ποσοστὸν αὐξήσεως
1920	22.645	
1928	49.980	+120,7 %
1940	49.667	— 0,6 %
1951	42.102	— 15,2 %
1961	44.517	+ 5,7 %

Ἡ Καβάλα, ἡ ὁποία δυσκόλως συγκρατεῖ τοὺς κατοίκους τῆς, φαίνεται ἐν τούτοις νὰ κατέχη σταθερὰν θέσιν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς.

Ἡ περιφέρεια ἐκ τῆς ὁποίας συνήθως προμηθεύεται ἡ πόλις τὸ ἐργατικὸν δυναμικὸν¹ ὑπογραμμίζει τὸ μέγεθος τῆς τακτικῆς πελατείας τῶν ἐμπόρων τῆς: ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἕμισον ζώνην ἐπιρροῆς τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐκ τοῦ ποταμοκόλπου τοῦ Στρυμόνος μέχρι τῶν δέλτα τοῦ Νέστου, εἰς τὰ χωρία τῶν νοτιῶν κλιτύων τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Ροδόπης· περιλαμβάνει τὴν νοτίαν κατάληξιν τῆς λεκάνης τῆς Δράμας, ἀπὸ τῶν Φιλίππων, καὶ τέλος τὴν νήσον Θάσον. Ὁλόκληρος ἡ ζώνη αὐτῆ ἐξυπηρετεῖται διὰ τῶν λεωφορειακῶν γραμμῶν αἱ ὁποῖαι ἐκκινοῦν ἐκ τῆς πό-

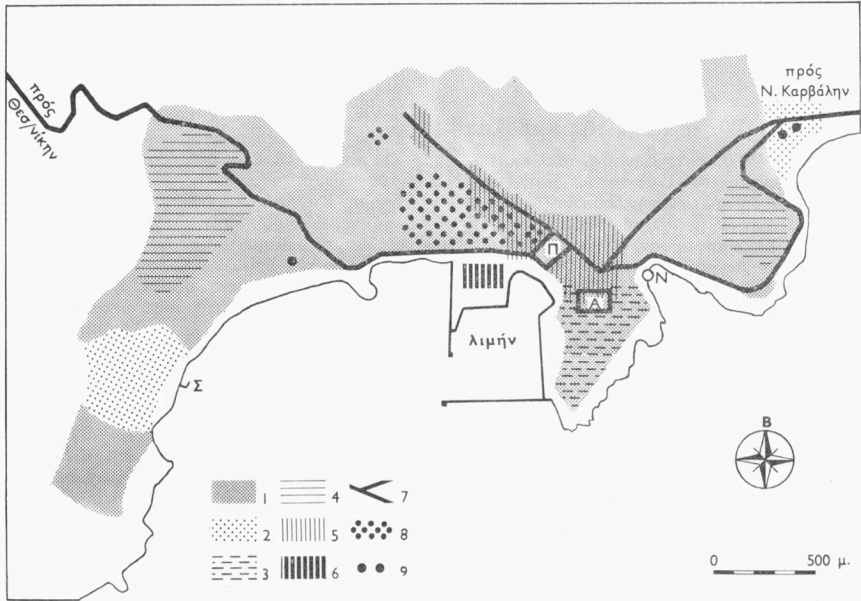
λεως. Ὁ συναγωνισμὸς ἐκ τῶν γειτονικῶν κέντρων τῆς ἐνδοχώρας, Δράμας καὶ Σερρῶν, καθὼς καὶ ἡ διάταξις, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τῶν κυρίων ὁδῶν ἐπικοινωνίας, θέτει σαφεῆ ὄριον εἰς τὴν ἕμισον ἐπιρροὴν τῆς Καβάλας: ἀλλὰ πρὸς τὸ πέλαιος ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆ ἐξικνείται ἀνομοιομόρφως μέχρι τῶν χωρίων τοῦ λαμοῦ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω καὶ ἐπίσης μέχρι τῶν νήσων Λήμνου καὶ Σαμοθράκης, ἀπὸ ὅπου καταγόταναι δεκάδες τινὲς μισθωτῶν τῆς Καβάλας.

Ἡ πόλις διαδραματίζει, ἐξ ἄλλου, κάποιον ρόλον ἐντὸς τῶν ἑξ νομῶν τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας (Δράμας, Καβάλας, Σερρῶν) καὶ τῆς Θράκης (Ἐβρου, Ροδόπης, Ξάνθης), διότι αὐτοὶ ὑπάρχοντι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν ὀρισμένων περιφερειακῶν διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ὁποίων ἡ ἔδρα εὐρίσκεται εἰς Καβάλαν· ἀλλὰ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ αἱ λειτουργίαι τῆς Καβάλας δὲν εἶναι πλήρεις οὔτε ἀποκλειστικαί, καθ' ὅσον ἡ Κομοτηνὴ, ἡ Θεσσαλονικὴ ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι δύνανται νὰ ἐπεμβαίνουν, ἀναλόγως τῶν ἀρμοδιοτήτων των. Ἡ δραστηριότης μερικῶν ἐπιχειρήσεων μεταφορῶν καὶ ἀρκετῶν χονδρεμπόρων, πρακτικῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀντιπροσώπων, ἐγκατεστημένων εἰς Καβάλαν, ἔχει ἀσφαλῶς μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν γαλιόνην τῆς ἐπιρροῆς τῆς πόλεως ἐντὸς τῶν ἑξ ἀναφερθέντων νομῶν, ὅπου οἱ ἐν λόγῳ ἐπιχειρηματίαι εἰσχωροῦν τακτικῶς καὶ ὅπου ἐν τούτοις συναντοῦν ἔντονον συναγωνισμὸν. Ἡ σκιαγραφήσεισα αὐτῆ διὰ ὀρισμένων τομεῖς ἐκτεταμένη ζώνη ἐπιρροῆς δὲν ἐπιτυγχάνει τελικῶς εἰμὴ τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀπομόνωσιν ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος τῶν περιοχῶν αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦνται ὑπὸ τῆς Καβάλας. Μετὰ τὰς Ἀθῆνας, αἱ ὁποῖαι ἐλέγχουν τὸ σύνολον τῆς Χώρας καὶ ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴν ἐπιρροὴν ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως εἰς τὴν κίνησιν τῶν κεφαλαίων, καὶ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ ὁποία εἶναι τὸ λοιπὸν ἡ ἀδιαμφισβήτητος πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἂν καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς παραμένουν ἀνεπαρκεῖς, ἡ Καβάλα πληροῖ προϋποθέσεις εὐρυτέρας καὶ περισσώτερον ποικίλας ἀπὸ ὅτι τοπικά κέντρα ὅπως εἶναι ἡ Δράμα καὶ ἡ Ξάνθη. Εἶναι πιθανόν ὅτι ἡ Καβάλα ὀφείλει τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ ἐν μέρει εἰς τὰς βιομηχανικάς τῆς δραστηριότητας: ἡ πόλις φαίνεται ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διαθέτῃ μηχανισμοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διευρύνσιν τοῦ ρόλου τῆς, ἐὰν ἡ ἔθνικὴ ἀστικὴ ὑποδομὴ ἐπρόκειτο νὰ διαφοροποιηθῆ καὶ νὰ κατανεμηθῆ ἰσορρόπως, εἰς μίαν χώραν ὅπου σήμερον εἶναι δυσκόλον νὰ βεβαιωθῇ κανεὶς τὴν ὑπαρξίν ἀστικοῦ δικτύου, ἔστω ὑποτυπώδους καὶ μετρίως ἐπαρχειμένου.

Εἰς τὸ θέμα αὐτὸ ἡ Καβάλα συμμερίζεται τὴν τύχην τῶν περισσοτέρων ἐπαρχιακῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος: κατὰ τὸ ἔτος 1961, ὁ τομεὺς τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν (διοικήσις καὶ ἐμπόριον) περιλαμβάνει μόνον τὰ 20% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν μέσον ὄρον τοῦ συνό-

1. Παράβαλε Β. Kayser, P.-Y. Réchoux, M. Sivignon, *Exode rural et attraction urbaine dans la Grèce d'aujourd'hui* (ὕπὸ ἐκδόσιν).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

(1) οικοδομημένη περιοχή (2) ἀραιὸς οικοδομημένη περιοχή (3) ἡ παλαιὰ πόλις (4) προσφυγικοὶ συνοικισμοὶ μὲ κανονικὴν ρυμοτομίαν (5) ἐμπορικὴ συνοικία (6) νέον διοικητικὸν κέντρον καὶ σταθμὸς ὁδικῶν συγκοινωνιῶν (7) κύρια ὁδοὶ (8) περιοχή ἐπεξεργασίας καπνοῦ (9) μεμονωμένα καπνεργοστάσια (Σ) θέσις προβλεπομένης ἰχθυόσκαλας (Π) κεντρικὴ πλατεία (Α) ἀγορὰ (Ν) ἐργαστήρια ἐπισκευῆς ξυλίνων πλοίων

λου τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων. Καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπι-
καλεσθῶμεν τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματα τοῦ συγ-
κεντρωτισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὴν ἐξηγήσωμεν τὴν
στασιμότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας. Διότι πολ-
λαὶ συγκεκριμέναι ἐνδείξεις μαρτυροῦν, παραλλήλως
πρὸς τὴν σχετικὴν κάμψιν τῆς πόλεως, τὴν ὑπαρξίν
εἰς τοὺς κόλπους τῆς μεγάλων κοινωνικῶν ἀνισότη-
των. Ἡ Καβάλα δὲν ἐπηρέασθη ἐκ τῆς μεγάλης ἀνα-
πτύξεως εἰς τὴν κατασκευὴν ἰδιωτικῶν ἀκινήτων, ἢ
ὅποια ἤρχισε νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὄψιν πολλῶν ἑλλη-
νικῶν πόλεων (Θεσσαλονίκη, Πάτραι, Λάρισα, κτλ.):
κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πέντε ἢ ἕξ τελευταίων ἐτῶν,
τὰ οἰκόπεδα ἀνετιμήθησαν, καὶ μέχρις ἄνω τῶν 50%
πλησίον τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ ζωτικὸν κέντρον τῆς
πόλεως· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀποπερατώσεως, κατὰ τὰς πα-
ραμονάς τοῦ 1940, τῶν συνοικιῶν διὰ τὴν ἐγκατάστα-
σιν τῶν προσφύγων ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ μόναι σημαντικαὶ οἰκοδομαὶ ἐντὸς

τῆς πόλεως ὑπῆρξαν, πλην τῶν δι' ἐμπορικὴν ἢ βιο-
μηχανικὴν χρῆσιν, αἱ προοριζόμεναι διὰ τὴν διοί-
κησιν ἢ τὴν παροχὴν ὑπηρεσιῶν (χωροφυλακὴ, κοι-
νωνικαὶ ἀσφαλίσεις, σταθμὸς ὁδικῶν συγκοινωνιῶν,
ξενοδοχεῖα, μουσεῖον, κτλ.), τῶν ὁποίων ἡ ἀνέγερσις
μετέβαλε κατὰ πολὺ τὴν ὄψιν τῆς πλησίον τοῦ λιμέ-
νος περιοχῆς. Ἡ ἐμφάνισις πολυκατοικιῶν εἶναι
πρόσφατος καὶ διακριτικὴ. Ἀντιθέτως, ἐνῶ αἱ τιμαὶ
τῶν ἐνοικίων εἶναι περισσότερο ἐλαστικαὶ ἀπὸ ὅσον
ἄλλοτε, πολλαὶ πολυτελεῖς ἐπαυλεις μένουσι ἀνενοικ-
κίαστοι καὶ ὀρισμένοι αἰθουσαὶ κινηματογράφου
ἔχουσι κλείσει. Ἡ κατανομὴ τοῦ ἐμποριοῦ ἐξοπλι-
σμοῦ ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξίν ἄλλων ἀσθενῶν ση-
μείων. Ἡ ἐμπορικὴ συνοικία περιορίζεται σαφῶς εἰς
τὴν πλησίον τοῦ λιμένοιο περιοχὴν, περίξ τῆς κεντρι-
κῆς πλατείας. Μεταξὺ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τῶν
προσβάσεων πρὸς τὰς παλαιὰς συνοικίας τῆς ἀκρο-
πόλεως ὑπάρχουσι, κατὰ τὸ σύστημα τῆς παλαιᾶς ἀγο-

ρᾶς (παζάρι), μικρὰ καταστήματα, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, μὲ εἶδη διατροφῆς, χονδρικῆς καὶ λιανικῆς πωλήσεως, καὶ ἐπιδιορθωτήρια: ἡ ὁδὸς καταντᾷ, ἀπὸ βήματος εἰς βῆμα, ἐργαστήριον, κρεοπωλεῖον, καπηλεῖον καὶ πλμμυρίζει ἀπὸ φορητῶν τῶν χονδρεμπόρων καὶ τὴν κίνησιν τῆς ἰχθυοαγορᾶς. Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς πλατείας ἀρχίζει ἡ κεντρικὴ ὁδὸς, ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὰ περισσότερα ἐμπορικὰ καταστήματα ἀγαθῶν διαρκoῦς καταναλώσεως καὶ εἰδῶν πολυτελείας: ἐπιπλα, οἰκιακὰ ἢ ηλεκτρικὰ εἶδη, ἐνδύματα, κοσμήματα. Ἐγκαταλείποντες τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν καὶ ἀνερχόμενοι ὑψηλότερον, διασχίζομεν τελικῶς σειρὰν παραπηγμάτων συναρμολογημένων ἀπὸ τεμάχια ξυλίνων καὶ μεταλλικῶν κιβοτίων: πολὺ μικρὰ παραπήματα ὑποδηματοποιῶν, ραπτῶν, κουρέων, ἰδιοκτητῶν καπηλεῖων, διαφόρων ἐπιδιορθωτῶν, τὸ ἐν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, χωρὶς τάξιν, μὲ μίαν προσωρινότητα ἡ ὁποία φαίνεται νὰ διαιωνίζεται ἀπὸ τῆς μεγάλῃς κατατροφῆς τοῦ 1922 πλησίον τῆς, ἡ μικρὰ αὐτὴ συνοικία τεχνιτῶν συγκεντρώνει τὴν δραστηριότητα παλαιοπωλῶν: ρακοςυλλέκται καὶ ἔμποροι παλαιῶν σιδηρικῶν ἐνθυμίζον παλαιὰς συνοικίας αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους: Σμύρνη, Πειραιεύς... Πέραν αὐτοῦ τοῦ σημείου ὁ ἐμπορικὸς ἐξοπλισμὸς ἐλαττοῦται ἐμφανῶς, ἀναλόγως πρὸς τὴν δυνατότητα καταναλώσεως τῶν ἀποκέντρων συνοικιών: σποραδικὰ καπηλεῖα, μερικὰ παντοπωλεῖα, ἀντιπροσωπία ὕγραριου, τέλος ἐλάχιστοι βιοτέχναι μὲ πενιρὸν ἐξοπλισμὸν. Πρόκειται διὰ τὰς συνοικίας τὰς ὁποίας ἐπισκέπτονται μερικὸι γυρολόγοι καὶ ἐλάχιστοι πλανόδιοι ἔμποροι, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ χωρία: μὲ δύο κιβώτια εἰς τὴν ράχιν ὄνου πωλούνται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν κλιστάϊ, κομβία, θρησκευτικαὶ εἰκόνας.

Ἡ εἰκὼν μᾶς δυσπροσιτοῦ διὰ τοὺς πλείστους ἀφθονίας, ἡ ὁποία προβάλλει ἐνώπιόν μας κατὰ τὸν βραδινὸν περίπατον εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν, μεταβάλλεται, μετ' ὀλίγας ἑκατοντάδας μέτρων, εἰς εἰκόνα καθημερινῆς πενίας.

ὁ καπνὸς

Αἱ ἀνισότητες καὶ αἱ τάσεις, τὰς ὁποίας μαρτυροῦν αἱ βασικαὶ αὐταὶ ἀντιθέσεις, ἐμφανίζονται ἐντόνως αἰσθητῶν. Ὁφείλονται εἰς τὰς δραστηριότητας τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, τὰς ὁποίας προσδιορίζει βιομηχανικὴ δομὴ κυριαρχομένη ὑπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ εἰς φύλλα. Καθ' ὃν χρόνον τὰ 45% περίπου τοῦ δηλωθέντος ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ (ἀπογραφή 1961) ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μεταπολίσεως, τὰ 2/3 περίπου τῆς βιομηχανικῆς ἀασχολήσεως καλύπτονται ὑπὸ τῆς πρώτης ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ (βλέπε πίνακας σελίδος 13). Ἡ γεωργικὴ ἐξειδικεύσις τῆς ἐνδοχωρίας τῆς

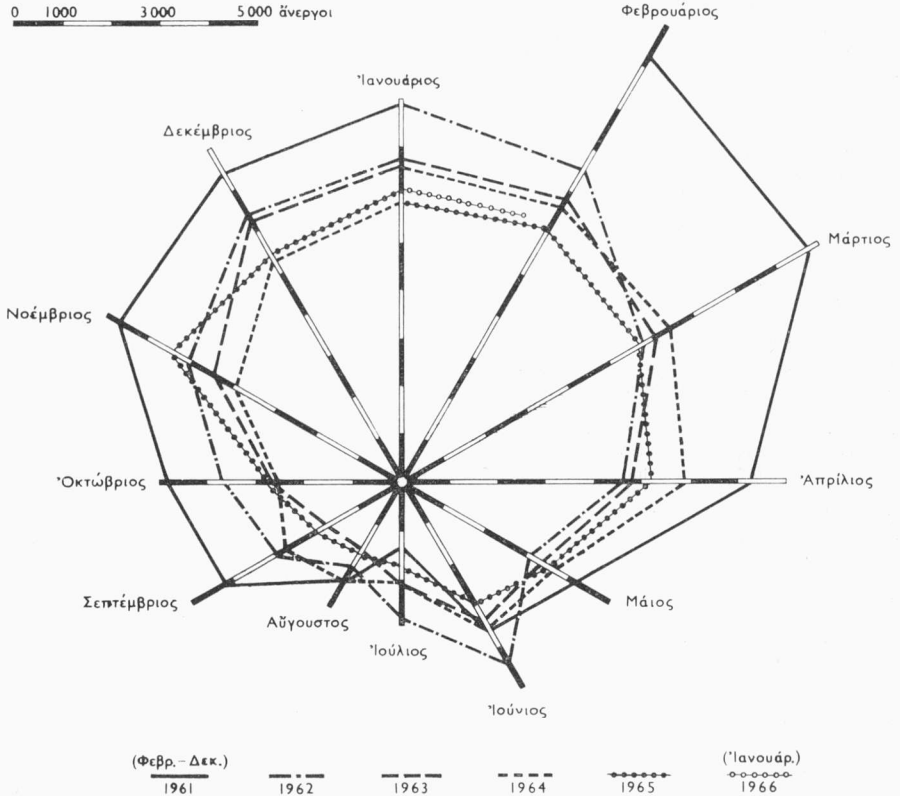
Καβάλας ἀναγκάζει τὴν πόλιν νὰ περιορίζεται εἰς ἐποχικὰς βιομηχανικὰς δραστηριότητας: διότι ὁ καπνὸς, τόσον εἰς τὸ στάδιον τῆς καλλιέργειας ὅσον καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐπεξεργασίας τῶν φύλλων πρὸς ἐμπορίαν, κινητοποιεῖ σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐργατικῶν χειρῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀπασχόλησις ἐξασφαλίζεται διὰ βραχείας μόνον περιόδους αἰχμῆς.

Καὶ ἄλλαι βιομηχαναί εἶναι ἐποχικαί, ἐπιτείνουσαι οὕτω τὰς μηνιαίας διακυμάνσεις τοῦ ὄγκου ἀπασχολήσεως: μερικὰ ἐλαοτριβεῖα καὶ ἐν ἔργαστάσιον διατηρήσεως ἰχθῶν ἀπασχολοῦν, κατὰ τὴν περίοδον αἰχμῆς καὶ δι' ὀλίγας μόνον ἐβδομάδας, ὀλιγώτερα τῶν χιλίων ὁτόμων, κυρίως δὲ γυναῖκας. Οὕτω εἰς Καβάλαν ἡ βιομηχανικὴ ἐργασία ἀποτελεῖ γεγονός ἐκτακτόν. Δὲν εἶναι συχνὴ καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς καθορίζεται κατὰ μέγαν βαθμὸν ἐκ τῆς ἐποχικότητος τοῦ καπνοῦ. Οὕτω ἡ πόλις γνωρίζει ἀπὸ μακροῦ μίαν διαρκῆ ἀνεργίαν, ἡ ὁποία λαμβάνει σπανίως διὰ τὴν Ἑλλάδα διαστάσεις. Ἀπὸ ἐποχικῆ, ἡ ἀνεργία τείνει νὰ ἐπεκταθῆ καὶ νὰ καταστῆ διαρθρωτικὴ, λόγῳ τῶν προσφάτων μεταβολῶν αἱ ὁποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν εἰς τὴν ὄργανωσιν τῶν βιομηχανιῶν καπνοῦ.

Αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ἔχουν διττὴν προέλευσιν. Ἐν πρώτοις, ἀριθμὸς καταστημάτων μετεφέρθη εἰς Θεσσαλονίκην, ἀκολουθῶν ἐν ρεῖμα τὸ ὅποιον ἐκφράζει τᾶσιν πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπιχειρήσεων, προσπάθειαν ἀναδιοργανώσεως τῶν καὶ καλύτεραν προσαρμογὴν εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ἀγορᾶς. Διότι ἡ διεθνὴς τιμὴ τῶν ἀνατολικῶν καπνῶν, ὡς τὰ καλλιεργούμενα εἰς ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, πίπτει, ἐνθ' αὐξάνει ἡ ζήτησις καπνῶν φαιοῦ χρώματος, τύπου Burley, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται εἰς δυτικὴν Μακεδονίαν. Εὐρυσκομὴν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ζωνῶν προμηθείας, ἡ Θεσσαλονικὴ προσφέρει εἰς τοὺς ἐμπόρους κατεργασίας καπνοῦ περιθώρια διαπραγματεύσεως εὐρύτερα τῆς Καβάλας, τῆς ὁποίας αἱ θέσεις μειονεκτοῦν σοβαρῶς. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961 καὶ 1965, ἡ μεταφορὰ εἰς Θεσσαλονικὴν ἡμισείας δωδεκάδος ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον τὴν ἔδραν τῶν ἢ ἐν κατάστημα εἰς Καβάλαν, ἠλάττωσε κατὰ 4.000 τόννους περίπου τὸν ὄγκον κατεργασίας καπνοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Καβάλας. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ τείνει νὰ καταστήσῃ τὴν Θεσσαλονικὴν τὸν κυριώτερον τόπον ἐπεξεργασίας καὶ ἐμπορίας τοῦ καπνοῦ εἰς φύλλα: ἀπὸ τοῦ 1955 μέχρι καὶ τοῦ 1965,¹ τὸ βάρος τοῦ καπνοῦ τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάσθη ἡ Θεσσαλονικὴ ἐφθασεν ἐκ τῶν 10.000 τόννων εἰς τοὺς 40.000 τόννους, ἐνθ' εἰς τὴν Καβάλαν κατῆλθεν ἐκ τῶν 15.000 τόννων εἰς τοὺς 12.000 τόννους. Ὁ Βόλος, τὸ Ἄγρινον, τὸ Ναύπλιον, τὰ ἄλλα κέντρα ἐπεξεργασίας καπνοῦ, ὑπολείπονται σημαντικῶς. Ἄλλα εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀνησυχητικὴ συγχρόνως ἡ διαπίστωσις ὅτι εἰς ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην αἱ πόλεις Δράμα καὶ Ξάνθη, ἐκ τῶν ὁποίων

1. Δὲν περιλαμβάνεται ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἐτος 1966, ἡ ὁποία ἦτο ἀσήμαντος.

ΑΝΕΡΓΟΙ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΥΡΕΣΕΩΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

ἡ τελευταία ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν ἀνατολικῶν καπνῶν, ἔχουν ἤδη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπογυμνωθῆ ἕκ τῶν ἐν λόγῳ καταστημάτων ἐπεξεργασίας καπνοῦ, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Θεσσαλονίκης. Μήπως πρόκειται καὶ ἡ Καβάλα νὰ ἔχη τὴν αὐτὴν τύχην; Εἶναι δύσκολον νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τοιαύτην ἐρώτησιν· διότι, ἐὰν ἡ τάσις πρὸς συγκεντρωτισμὸν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Θεσσαλονίκης αὐξάνῃ τὴν οικονομικὴν τῆς ἰσχύν καὶ συντείνῃ εἰς τὴν δημιουργίαν δυσχεριῶν διὰ τὰς ἀσθενεστάτας ἐπιχειρήσεις τῆς Καβάλας, διαπιστώνομεν ἐν τούτοις ὅτι τινὲς ἐκ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἐπωφελοῦνται τῶν τεχνικῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς αὐτὰς ἡ γειτνίασις μετὰ τῶν περιο-

χῶν παραγωγῆς, προβαίνουν δὲ εἰς νέας ἐπενδύσεις, οἰκοδομοῦσαι κυρίως συγχρονισμένας ἀποθήκας. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐπιχειρήσεις ἐκ τῶν πλέον δυναμικῶν τῆς Καβάλας ἐπιδιώκουν νὰ ἐπωφεληθοῦν τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα προσφέρονται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν περιοχῶν, δημιουργοῦσαι νέας ἐγκαταστάσεις εἰς Θεσσαλονίκην, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν τὰς παλαιάς. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, αἱ τελευταῖαι αὗται προσεγγίζουν τὰς ἀγορὰς τὰς ὁποίας ἔχουν ἤδη κατακτήσει εἰς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἀλλὰ αὐτὸ ἐπίσης θὰ μείωσῃ τὸν ὄγκον τῶν μισθῶν τοὺς ὁποίους διέθετον αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται εἰς Καβάλαν διὰ τὴν προεπεξεργασίαν τῶν

καπνών τα όποια ηγοράσθησαν εις Κατερίνην ή Θεσσαλον. Πολλαί μετακινήσεις, εκ των οποίων μερικαί άφορουν μόνον εις τα προς επανεπένδυσιν κεφάλαια, πραγματοποιούνται και εις άλλους κλάδους δραστηριότητος: οδικάς μεταφοράς, έτοιμα ένδύματα, κτλ. Αί συνέπειαι των προστίθενται εις τας προκληθείσας εκ τής μείωσης του όγκου των καπνών τα όποια επεξεργάζεται η Καβάλα.

Έξ άλλου, εις την οικονομικήν άνεργίαν, η όποια εμφανίζεται ως άποτέλεσμα των μετακινήσεων αυτών, προστίθεται μία άνεργία τεχνολογικής αιτίας. Η άρχή της εύρίσκεται εις την *έκμηχάνισιν* τής εργασίας του καπνού: τα εργοστάσια καπνού εις φύλλα άσχολούνται μόνον με την διαλογήν, κατάταξιν και επεξεργασίαν του συγκεντρωθέντος μετά την παραγωγήν καπνού, πριν ούτος μεταπωληθή εις τους βιομηχανούς σιγαρέττων. Η έμπορική διαπραγματεύσις είναι ύπόθεσις ολιγαριθμού και πεπειραμένου μονίμου προσωπικού. Η καλή διατήρησις του καπνού, ή συντήρησις των κτιρίων άποθηκεύσεως και επεξεργασίας, ή μεταφορά των δεμάτων κατά την αναχώρησιν των φορτίων του καπνού, άπαιτούν συνεργεία εργατών, άνδρών κυρίως, με μικράν ειδίκευσιν. Άλλά ή πρώτη επεξεργασία του προϊόντος, πραγματο-

Κατανομή του ένεργου πληθυσμού τής Καβάλας κατά κλάδους δραστηριότητος (1961), συμφώνως προς τον μονοψήφιον κώδικα τής Έθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας τής Ελλάδος

Κλάδοι δραστηριότητος	Σύνολον ένεργών	*Άρρενες	Θήλειες
Γεωργία	927	768	159
*Ορυχεία, μεταλλεία	51	50	1
Μεταποίησης	9.133	3.510	5.623
Οικοδόμησις, δημόσια έργα	1.324	1.321	3
*Ηλεκτρισμός, ύδωρ	173	166	7
Μεταφοραί, επικοινωνία	1.357	1.316	41
*Εμπόριον	2.419	2.136	283
*Υπηρεσία	2.638	1.747	891
Μη ταξινομηθέντες «Νέου», ζητούντες εργασίαν διά πρώτην φοράν	149	118	31
Σύνολον*	19.185	11.518	7.667

Ποσοστά %

Γεωργία	4,8	6,7	2,1
*Ορυχεία, μεταλλεία	0,3	0,4	—
Μεταποίησης	47,6	30,5	73,3
Οικοδόμησις, δημόσια έργα	6,9	11,5	—
*Ηλεκτρισμός, ύδωρ	0,9	1,4	—
Μεταφοραί, επικοινωνία	7,0	11,4	0,5
*Εμπόριον	12,6	18,5	3,7
*Υπηρεσία	13,8	15,2	11,6
Μη ταξινομηθέντες «Νέου», ζητούντες εργασίαν διά πρώτην φοράν	0,8	1,0	0,4
Σύνολον*	100,0	100,0	100,0

* Δέν περιλαμβάνονται τα μέλη των συλλογικών συμβίωσεων (607, έξ ών 459 άρρενες).

Κατανομή του ένεργου πληθυσμού τής Καβάλας κατ' επάγγελμα (1961), συμφώνως προς τον διψήφιον κώδικα τής Έθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας τής Ελλάδος

Έπαγγέλματα	Σύνολον	*Άρρενες	έξ ών άνεργοί	Θήλειες	έξ ών άνεργοί
Έλευθέρια επάγγέλματα	744	449	9	295	8
*Ανώτερα στελέχη	215	199	3	16	0
*Υπάλληλοι γραφείου	1.111	828	16	283	4
*Έμποροι, έμπορο-πάλληλοι	2.000	1.793	68	207	9
Γεωργοί, άλιεις, κτλ.	948	773	135	175	38
*Εργαζόμενοι εις ορυχεία και λατομεία	48	46	5	2	0
*Εργαζόμενοι εις μεταφοράς, επικοινωνίας	996	974	80	22	3
Βιοτέχναι, έργαται, χειρώνακτες	10.979	5.348	1.744	5.631	4.785
(έξ ών καπνεργάται)	(6.590)	(1.410)	(1.005)	(5.180)	(4.689)
*Άλλοι, στρατός, κτλ.	2.744	1.567	441	1.184	653
(έξ ών «Νέου», ζητούντες εργασίαν διά πρώτην φοράν)	(1.023)	(388)	(388)	(635)	(635)
Σύνολον*	19.762	11.977	2.501	7.815	5.531

Ποσοστά %

Έλευθέρια επάγγέλματα	3,8	3,75	3,8
*Ανώτερα στελέχη	1,1	1,7	0,2
*Υπάλληλοι γραφείου	5,6	6,9	3,6
*Έμποροι, έμποροπάλληλοι	10,1	15,0	2,65
Γεωργοί, άλιεις, κτλ.	4,8	6,5	2,2
*Εργαζόμενοι εις ορυχεία και λατομεία	0,2	0,4	0,0
*Εργαζόμενοι εις μεταφοράς και επικοινωνίας	5,0	8,1	0,3
Βιοτέχναι, έργαται, χειρώνακτες	55,6	14,65	72,05
*Άλλοι, στρατός, κτλ.	13,8	13,1	15,15

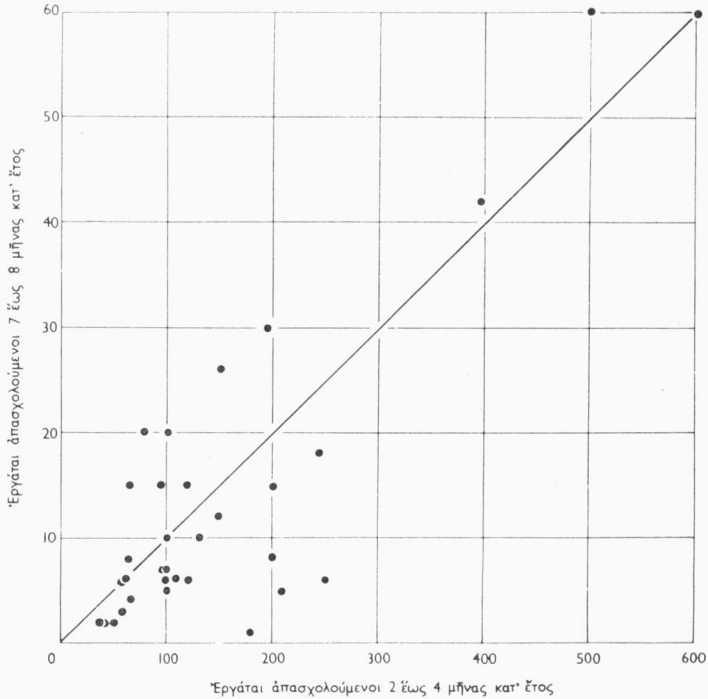
* Περιλαμβάνονται τα μέλη των συλλογικών συμβίωσεων.

[Τα στοιχεία των δύο αυτών πινάκων δέν είναι άμέσως συγκρίσιμα, διότι ο μονοψήφιος Κώδιξ των κλάδων οικονομικής δραστηριότητος και ο διψήφιος Κώδιξ των άτομικών επαγγελμάτων τής Έθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας τής Ελλάδος δέν άντιστοιχούν άκριβώς: εις τον διψήφιον κώδικα οι οικοδόμοι ή οι λυμενεργάται, π.χ., ταξινομούνται εις την αυτήν βασικήν κατηγορίαν με τους εργαζομένους εις την βιομηχανίαν.]

πιουμένη επί τινας έβδομάδας καθ' έκαστον έτος, άνατίθεται εις πολλούς άνειδικεύτους έποχικούς εργάτας, ως επί το πλείστον γυναίκας¹ ή άριθμητική ύπεροχή των γυναικών εις το στάδιον αυτό τής βιομηχανικής εργασίας, έξ άλλου, καθίσταται έμφανεστέρα άπό του έτους 1963 και έντεϋθεν, ότε καθργήθησαν αί διατάξεις αί όποιαί έπροστάτευον την άνδρικήν εργασίαν εκ του συναγωνισμού των γυναικείων εργατικών χειρών, κατά παράδοσιν χαμηλότερον

1. Βλέπε σχετικώς C. Roy, «Rôle et situation de la femme grecque. Éléments d'une étude sur Kavala», εις «Πρακτικά του Μεσογειακού Κοινωνιολογικού Συνεδρίου 'Αθηνών», Δεκέμβριος 1966, 'Αθήνα.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ 33 ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΥΛΛΩΝ ΚΑΠΝΟΥ ΕΙΣ ΚΑΒΑΛΑΝ
ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΕΠΙ 2-4 ΚΑΙ 7-8 ΜΗΝΑΣ ΕΡΓΑΤΩΝ (1966)

ἀμειβομένων. Ὅλη ἡ ἐργασία, ἀπὸ τοῦ ἀνοίγματος τῶν μικρῶν δεμάτων καπνοῦ τῶν χωρικῶν μέχρι τοῦ πιεστηρίου καὶ τοῦ ζυγίσματος τῶν δεμάτων τοῦ καπνοῦ, ἐγίνετο ἐπὶ ἔτη διὰ χειρός, φύλλον πρὸς φύλλον. Ἡ περίοδος τῆς ἐπεξεργασίας προσεῖλκε τότε τοὺς ἀγροτικούς ἐργάτας: πολλοὶ χωρικοὶ ἤρχοντο εἰς Καβάλαν ἐκ τῆς νήσου Θάσου, ἐπωφελοῦμενοι τῆς περιόδου αἰχμῆς εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, ἢ ὅποια συνέπιπτε μὲ νεκρὰν διὰ τὴν νήσον γεωργικὴν περίοδον, μεταξύ συγκομιδῆς τῶν ἐλαιῶν καὶ θερισμοῦ τῶν σιτηρῶν. Εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀντιθέτως, ἡ συγκομιδὴ τοῦ καπνοῦ πραγματοποιεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπεξεργασίας: αἱ ἀστικοὶ βιομηχανία δὲν δύνανται λοιπὸν νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀνάγκας τῶν εἰς ἐργατικὰς χεῖρας, κατὰ τὴν περίοδον αἰχμῆς, ἐκ τῆς γειτονικῆς ὑπαίθρου· οὕτω αἱ βιομηχανία αὐταί, κατὰ παράδοσιν, ζητοῦν

διαθεσίμους ἐργατικὰς χεῖρας ἐκ τῶν νήσων τοῦ βορείου Αἰγαίου Πελάγους (Λήμνον, Λέσβον, κτλ.). Ἐν τούτοις, ἀπὸ τινῶν ἐτῶν, ἡ εἰσαγωγὴ ἀπλῶν μηχανῶν, εὐθηνῶν καὶ εὐχρήστων, ἀνέτρεψε τὴν διαδικασίαν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ. Κατ' ἀρχάς, αἱ μηχαναὶ αὐταὶ εἰσήχθησαν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· ἀργότερον κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ ἀπλούστεραι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Καβάλαν. Φυσητήρες, κυλιόμενα ταινία καὶ μηχαναὶ αὐτομάτου ζυγίσως διεδέχθησαν εἰς τὰς καπναποθήκας καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια τὰς ομάδας τῶν ἐργατριῶν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτοῦ τοῦ ὕλικου διευκολύνεται γενικῶς διὰ τῆς χορηγήσεως πιστώσεων ἐκ μέρους τῶν τραπεζῶν, ἢ δὲ ἀπόσβεσῆς τοῦ εἶναι ταχεῖα: μία τοιαυτὴ μηχανὴ ἐπεξεργασομένη ἐτησίως ποσότητα καπνοῦ ἀξίας 800.000 δολларίον, καὶ δυναμένη νὰ ἀποδώσῃ τριπλασίαν παραγωγὴν, διαθέτῃ ἐν πιεστήριον ἀξίας 10.000 δολ-

λαρίων περίπου· ἡ λοιπὴ ἐγκατάσταση, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἓνα φουητήρα διὰ τὴν ἀποφύλλισιν, τὰς ἀντιστοιχοῦσας κυλιόμενας ταινίας, μίαν σπῆραγα ὑγράνεσως καὶ ἓνα ἀνελευστήρα, ἐκτιμᾶται εἰς 35.000 δολλάρια περίπου· ἐπομένως τὸ πιστήριον, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν μόνον αὐτὸ, χορηγεῖ 120 δέματα καπνοῦ ἡμερησίως, δι' ἐνὸς μόνον χειριστοῦ, ἐνῶ διὰ τῶν χειρῶν του εἰς ἐργάταις πιέζει μόνον ἐπτά ἕως ὀκτὼ δέματα ἡμερησίως· δηλαδὴ, μόνον τὸ πιστήριον ἀντικαθιστᾷ μίαν δεκάδα ἐργατῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων θὰ ἐλάμβανε κατὰ τὸ ἔτος 1966 ἡμερομίσθιον 100 δραχμῶν περίπου, ἤτοι δι' ἐργασίαν ὀκτὼ μηνῶν καὶ μὲ δέκα ὥρας ἡμερησίως 8.000 δολλάρια περίπου. Οὕτω, ὄρισμένοι βιομήχανοι καπνοῦ δύνανται νὰ ὑπολογίζουσι ὅτι αἱ ἐκμηχανισθεῖσαι ἐγκαταστάσεις τῶν θὰ ἀποσβεσθοῦν ἐντὸς δύο ἐτῶν.

Πολλὰ εἶναι τὰ ἐπακόλουθα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ αὐτοῦ. Δὲν ἔχει οὐσιαστικὴν σημασίαν ἔαν ἡ διαλογὴ τοῦ καπνοῦ θὰ γίνεται εἰς τὸ ἐξῆς με μικροτέραν ἀκρίβειαν (δεδομένου ὅτι ἡ ἀπόδοσις διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἰκαναὶ αἱ μηχαναὶ ἐκφυλλίσσεως καὶ ἡ ταχύτης λειτουργίας τῶν κυλιόμενων ταινιῶν ἀπαιτοῦν μείωσιν τῶν πρὸς διάκρισιν κατηγοριῶν φύλων καὶ ἀπλοποιήσιν τῶν κινήσεων τῶν ἐργατριῶν), διότι αὐτὸ δὲν ἐπηρεάζει τὰς τιμὰς πωλήσεως, αἱ ὁποῖαι καθορίζονται φυσιολογικῶς ἐκ τῆς ζητήσεως τῆς ἀγορᾶς. Αἱ οὐσιαστικαὶ μεταβολαὶ ἀφοροῦν εἰς τὴν ἀγορᾶν ἐργασίας: ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς ἀπασχολουμένων ἔχει ἐλαττωθῆ, περισσότερο δὲ προκειμένου διὰ τὰς γυναῖκας παρὰ διὰ τοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐπιφορτίζονται ὅλα τὰ ἀπαιτοῦντα μυϊκὴν δύναμιν ἔργα καὶ ἔργα συντηρήσεως, μὲ τὰ ὁποῖα αἱ μηχαναὶ δὲν ἔχουν σχέσιν. Ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀπαιτούμενου ἀριθμοῦ ἀπασχολουμένων συνοδεύεται ὑπὸ αὐτῆς κατὰ κεφαλὴν παραγωγῆς: ἀπὸ 8,75 χιλιόγραμμα κατὰ τὸ ἔτος 1951 ἡ κατὰ κεφαλὴν παραγωγὴ ἀνήλθεν εἰς 20,45 χιλιόγραμμα κατὰ τὸ ἔτος 1961 καὶ 28,75 κατὰ τὸ ἔτος 1962, χωρὶς ὁμῶς οἱ μισθοὶ νὰ αὐξάνονται μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν· ὁμοίως, ἔχει συντηθῆ ἡ περίοδος τῆς ἐπεξεργασίας, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ ποικιλλῆ ἐλαφρῶς, ὅπως καὶ ἡ κατὰ κεφαλὴν παραγωγὴ, συντηρήσει τοῦ ὅγκου τῆς ἐτησίας συγκομιδῆς: ἡ περίοδος αὐτὴ διήρκεσεν ὀκτὼ μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1954 (ἀπὸ Ἀπριλίου μέχρι Νοεμβρίου), ἕμειθὸν δὲ εἰς ἐπτά μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1959 καὶ εἰς ἕξ μῆνας κατὰ τὸ ἔτος 1962 (ἀπὸ Μαΐου μέχρις Ὀκτωβρίου). Σήμερον, ἀρκετοὶ καπνεργάται ἐπρίσκουν ἐργασίαν μόνον διὰ χρονικὸν διάστημα μικρότερον τῶν δύο μηνῶν καὶ οὕτω δὲν δικαιοῦνται πλέον ἐπιδοτήσεως ἐκ τοῦ Ἰδρυματοῦ Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων· ἄλλοι, ὀλίγον περισσότερο εὐνοηθέντες, δὲν συμπληρῶνουν τὰ ἑκατὸν ἡμερομίσθια, βάσει τῶν ὁποίων θὰ εἶχον δικαίωμα ἡμερῶς ἐπιδομάτων ἀνεργίας ἐκ τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀπασχολήσεως καὶ Ἀσφαλίσεως Ἀνεργίας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1956 φαίνεται ὅτι κάποια προτεραιότης ἔχει δοθῆ εἰς τὴν μισθω-

σιν ἐργατῶν ἐκ τῆς πόλεως τῆς Καβάλας, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν μετανάστευσιν ἐργασίας τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῶν χωρικῶν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ.

ἡ ἐργασία

Ἐξαιρέσει ἐλαχίστων, κυρίως ἀγορῶν οἱ ὁποῖοι συμπληρωματικῶς μόνον ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, δι' ἔν πρόσθετον εισόδημα, οἱ καπνεργάται εἶναι ἄτομα τῶν ὁποίων ἡ ἐποχικὴ ἐργασία διαδέχεται τὴν ἀνεργίαν, μὲ ὄρισμένον ἐτήσιον ρυθμὸν, ἐπηρεαζόμενος ὁμως τὸ λοιπὸν ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς ἀνευ ἐργασίας περιόδου. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀπλὴν ἀνακύκλησιν, ἐπὶ παραδείγματι, περιλαμβάνονται ἐπίσης οἱ ναῦται-ἄλειες, 350 περίπου, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐργάζονται εἰς τὴν θάλασσαν τὸν χειμῶνα, καὶ οἱ ἀνειδίκευτοι ἐποχικοὶ ἐργάται τῶν ἐργοστασίων κονσερβοποιίας τῆς πόλεως. Συμβαίνει, ἐξ ἄλλου, νὰ συναντῶμεν, ἀναλόγως πρὸς τὴν περίοδον ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ, καπνεργατίας εἰς τὰ διάφορα ἐργοστάσια συντηρήσεως ἰχθύων, καίτοι ἡ ἐργασία ἐκεῖ θεωρεῖται μετρίως προσοδοφόρος, πολὺ περισσότερο ρυπαντικὴ καὶ συνεπῶς δὲν χაίρει ἐκτιμήσεως.

Εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἐν τοῖσι, τίθεται ἡ λεπτὸν πρόβλημα προσδιορισμοῦ τοῦ ὁρίου μεταξὺ ἐργασίας καὶ ὑποαπασχολήσεως. Τοῦτο ἐμφανίζεται διάφορον εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν ὑπαίθρον. Ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν τὸ ἔτος, εἰς τὴν πλησίον τῆς Καβάλας ὑπαίθρον, ἡ ἐποχικότης τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν προσδιορίζει ἐναλλάξ τὰς περιόδους ἐντόνων καὶ μειωμένης ζητήσεως ἐργατικῶν χειρῶν. Ὁμῶς, καίτοι διευκρινεῖται ἐκ τοῦ προσφάτου παραδείγματος μεταναστεύσεως ἐργασίας τῶν νησιωτισσῶν τῆς Θάσου καὶ ἐκ τῆς ἐκδήλου ἀπραξίας τῶν καλλιεργητῶν καπνοῦ κατὰ τὴν νεκρὰν περίοδον, ἡ ἐποχικὴ ὑπεραφθονία διαθέσιμων ἐργατικῶν χειρῶν σπανίως καθίσταται ἀντιληπτή, εἰς τὰ χωρία, ὡς ὑποαπασχόλησις: ὑπάρχει πάντοτε εἰς τὴν ὑπαίθρον ἀνεκτιμωμένη πρὸς ἀπασχόλησιν, οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, παρ' ὅλον ὅτι γνωρίζουν νὰ διακρίνουν τὰς προσοδοφόρους καλλιέργειας ἐκ τῶν λοιπῶν καλλιεργειῶν, δὲν κἀνουν σήμερον διάκρισιν μεταξὺ παραγωγικῆς καὶ μὴ παραγωγικῆς ἐργασίας. Ἡ ὑπαρξίς ἀγορῶν ἀνευ κτημάτων, ἡ σχεδὸν ἀνευ κτήματος (εἰς τὸν νομὸν Καβάλας τὰ 70% περίπου τῶν ἀγορκετιμάτων καλλιεργοῦν ὀλιγώτερα τῶν 30 στρεμμάτων), ἔχει οἱ συνέπειαν τὴν σημαντικὴν διαφορᾶν, ἐνίστε κατὰ τρόπον δραματικόν, μεταξὺ ἀνεργίας καὶ ἐργασίας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι μία μορφή ὑποαπασχολήσεως.

Εἰς τὴν πόλιν αἱ διαφοραὶ εἶναι κατ' ἀνάγκην περισσότερο λεπταί. Καὶ χωρὶς νὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ κριτήρια παραγωγικότητος, τὰ ἐφαρμοζόμενα εἰς

τὴν βιομηχανικὴν Εὐρώπην, δυνάμεθα νὰ διερωτηθῶμεν ἐὰν ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας δὲν ὑποκρύπτει μίαν πιθανὴν ὑποπασχόλησιν. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τίθεται μὲ ὀλιγοτέραν σαφήνειαν διὰ τὴν Καβάλαν, ὅπου αἱ ἐργατικαὶ χεῖρες εἶναι ὀλιγότερον εἰδικευμένα ἀπὸ ὅ,τι εἰς ἄλλα ἐργοστάσια, περισσότερο ἐκμηχανισμένα, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου ἢ τῶν Πατρῶν, ὅπου φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὑπεραφθονία ἀπασχολουμένων ἐργατικῶν χειρῶν. Εἶναι δύσκολον νὰ βεβαιώσωμεν ἐὰν πρόκειται εἰς τὰς πόλεις αὐτάς δι' ἕνα τρόπον προσωρινῆς θεραπείας τῆς ἀσταθείας τῶν ἐργατικῶν χειρῶν—καθ' ὅσον διατίθεται εἰς τὰ ἐργοστάσια ἀναπληρωματικῶν προσωπικῶν—ἢ ἐὰν πρόκειται διὰ μίαν μέθοδον ἣ ὅποια ἐπιτρέπει τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐργατικῶν διεκδικήσεων—μία περιρισμένη ἀναπαργία (lock out) δὲν ἐμποδίζει τὴν συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν, ἐὰν φυσικὰ αὐτὴ περιορίζεται εἰς τὸ μὴ ἀπαραίτητον προσωπικόν. Διὰ τινὰ βιομηχανικὰ κατστήματα τῆς Καβάλας ἀμφισβητεῖται ἀκόμη καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας. Πρόκειται, ἐπι παραδείγματι, δι' ἐργασίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν 50 ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου σιγαρέττων τῆς Καβάλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἑκαστὸς ἐργάζεται τρεῖς μόνον ἡμέρας ἑβδομαδιαίως καὶ χάρις μόνον εἰς τὸ γεγονός ὅτι δήμετος ὄργανισμός ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς παλαιᾶς αὐτῆς ἰδιωτικῆς ἐταιρίας κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς χρεοκοπίας τῆς; Μήπως πρόκειται, ἐπίσης, δι' ἐργασίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν 446 λιμενεργατῶν, ἀχθοφόρων καὶ ἄλλων φορτοεκφορτωτῶν, ἀπογραφέντων κατὰ τὸ ἔτος 1961, σημαντικῶς ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κίνησιν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ὅπου δὲν ὑπάρχει καθημερινὴ ἐργασία δι' αὐτούς; Ἡ μήπως πρέπει νὰ ὀμιλῶμεν διὰ μετμημισμένην ἀνεργίαν, διὰ ὑποασχόλησιν; Τὸ πρόβλημα τίθεται κατὰ τρόπον παραπλήσιον καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βιοτεχνίαν.

Πρέπει, πράγματι, νὰ διαχωρίσωμεν τὴν σύγχρονον βιοτεχνίαν ἀπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς παραδοσιακῆς βιοτεχνίας. Ὡς πρὸς τὴν πρώτην, ὀρισμέναί οἰκοδομικαὶ ἐπιχειρήσεις, ἐργαστήρια ἐτοιμῶν ἐνδυμάτων, ἐργοστάσια ζυμαρικῶν, μικρὰ τυπογραφεῖα, συγγενεῦσιν ὡς πρὸς τὴν ὄργανωσίν των πρὸς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, διότι οἱ ἐπικεφαλῆς των εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν χρηματοδότησιν καὶ τὴν οικονομικὴν διαχείρισιν, προσανατολίζοντες τὴν παραγωγὴν πρὸς τὰς δυνατότητας τῆς ἀγορᾶς, ὀργανώνοντες τὴν προμήθειαν πρῶτων ὕλων καὶ προσδιορίζοντες τὰς τιμὰς βάσει του κόστους; παρὰ τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται μετέχουν, συνήθως, διὰ προσωπικῆς ἐργασίας εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς, οἱ ὅροι ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθοῦν πρὸς τοὺς ὅρους τῶν ἐργατῶν βιομηχανίας.

Ἡ παραδοσιακὴ βιοτεχνία ἐμφανίζεται κατὰ τελείως διάφορον τρόπον: ἡ κλίμαξ τῶν προϊόντων τῆς

εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη, τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων συχνὰ μικροσκοπικόν καὶ συνηθέστατα πρόκειται μόνον διὰ βιοτεχνίαν προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν ἢ ἐπιδιορθώσεων: ξυλουργοί, ὑποδηματοποιοί, ὑδραυλικοὶ-λευκοσιδηρουργοί, ἐπικολληταὶ ἐλαστικῶν, κτλ., μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ μηχανουργοὶ καὶ οἱ ἠλεκτρολόγοι θεωροῦνται ἀριστοκράται, λόγῳ προσόντων, ὡς εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνη κανεὶς ἀπὸ τὰ πολυπλοκα ἐργαλεῖα των, τὰς μηχανὰς των καὶ ἐνίοτε τὰ διπλώματα μαθητείας καὶ κατοχῆς βασικῶν γνώσεων ἐκ τῆς συγχρόνου τεχνικῆς. Οἱ βιοτέχνη αὐτοὶ δὲν μετέχουν πλέον τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας: τόπος ἐργασίας καὶ κατοικία τείνουν νὰ συγχωνευθοῦν, ἡ οἰκογένεια παρέχει μέρος τῶν ἐργατικῶν χειρῶν, ὁ τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ ἐγκατάστασις των κατανοῦν στοιχειώδεις ὅσον ἡ φροντίς διὰ λογιστικὴν παρακολούθησιν καὶ ἡ ἔννοια μισθοῦ ἐξασθενοῦν, τόσον περισσότερο ἐπιχειρήσις καὶ οἰκογένεια τείνουν νὰ συγχωνευθοῦν. Εἰς πόλιν ὅπου ἡ μᾶζα τῶν βιομηχανικῶν μισθῶν δὲν δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ, κατὰ μέσον ὄρον, ὑψηλὸν ἐπίπεδον καταναλώσεως, ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἐκφρασιν τῆς ὑποαπασχολήσεως. Ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται, μαζί με μερικὰ καπηλεῖα, βιοτέχνη ὑφασμάτων καὶ δερματός, πρόκειται πλέον διὰ βιοτεχνίας αἱ ὁποιαὶ ἐπιζοῦν (παρὰ τὸν συναγωνισμὸν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἢ παρὰ τὴν ὑπαρξίν ἰσχυροτέρων, λόγῳ τοῦ μεγέθους των, ἀναγωνιστῶν), χωρὶς φροντίδα δι' οἰκονομικὴν ἀποδοτικότητα, τείνουσαι μόνον νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν συντήρησιν μιᾶς οἰκογενείας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκεῖ εὐρίσκονται τὰ ἀποθέματα ἐργατικῶν χειρῶν τὰ ὁποῖα θὰ ἴτο δυνατόν νὰ ἀξιοποιηθῇ ἡ σύγχρονος βιομηχανία, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ καὶ ἡ στρατιὰ τῶν ἀνεργῶν. Ἐκ τῶν 437 ραπτῶν, 276 ὑποδηματοποιῶν, 391 ὑδραυλικῶν, κασιτερεωτῶν ἢ μικρῶν μηχανουργῶν, 377 μαραγκῶν ἢ ξυλουργῶν, 372 σερβιτόρων καφενειῶν καὶ 168 κουρέων (ἀπογραφή 1961), μόλις τὰ 10% ἐδηλώθησαν ὡς ἀνεργοί. Πόσοι ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀπασχολοῦνται περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ στυλιβωταὶ ὑποδημάτων, οἱ πλανόδιοι ἔμποροι οἱ παλῶντες «ριστίκια» καὶ «σουβλάκια», ἢ ἐπίσης οἱ λαχειοπῶλαι, οἱ ὁποῖοι συνωστίζονται εἰς τὴν κεντρικὴν πλατείαν καὶ εἰς δύο ἢ τρεῖς μεγάλας τριόδους τῆς Καβάλας; Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ὀλίγους πελάτας ἡμερησίως ἢ ἀκόμη ἐργάζονται ὀλίγας μόνον ὥρας ἑβδομαδιαίως. Οὐδεὶς ἀσκέει ἀληθὲς ἐπάγγελμα, ἰδίως ἐκ τῶν νεωτερώτερων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνάγκη τῶν δελτιῶν αἰτήσεως ἐργασίας εἰς μέγα ἐργοστάσιον προσφάτως ἐγκατεστημένον πλησίον τῆς Καβάλας ἀποκαλύπτει ἐκπληκτικὴν ἐπαγγελματικὴν ἀστάθειαν: εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν, ἡ πλειονότης τῶν νεαρῶν ἐργαζομένων ἔχει ἕδη ἀπασχοληθῆ εἰς τέσσαρας ἢ πέντε τυχαίας ἐργασίας, ὅχι πάντοτε σχετικὰς πρὸς τὴν μόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἐπιδίδουσαν νὰ ἀποκτήσουν εἰς τεχνικὴν σχολὴν οἱ νεαροὶ αὐτοὶ ἐργαζόμενοι.

* Ἄνδρες ἀνά μίαν γυναῖκα (1961)

Ὅμαδες ἡλικιῶν	Πόλις τῆς Καβάλας	Ὑπαίθριος νομοῦ
Σύνολον	0,900	0,955
0- 4 ἐτῶν	1,03	1,09
5- 9 »	0,994	1,07
10-14 »	1,01	1,009
15-19 »	0,97	0,97
20-24 »	0,52*	0,66*
25-29 »	0,77	0,93
30-44 »	0,88	1,02
45-64 »	0,83	0,97
65 ἐτῶν καὶ ἄνω	0,77	0,74

* Ἀποτέλεσμα τῆς στατιστικῆς θητείας διότι ὁ ὕπολογισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἥρασι τοῦ πραγματικοῦ πληθυσμοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς σπατάλης ἐτέθη ἐπὶ τῆ εὐκαιρίας τῶν νεαρῶν αὐτῶν ἐργαζομένων οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ ἀλλάζουν τόσον ταχέως ἐργοδότες καὶ ἀπασχόλησιν, ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἀσταθείας τῶν μικρῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων καί, ἀφ' ἑτέρου, διότι οὐδεὶς δέχεται πάντοτε νὰ δόσῃ μισθὸν ἐργάτου εἰς μαθητευόμενον τοῦ ὁποίου ὁ χρόνος μαθητείας ἔληξε: σπατάλη ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, σπατάλη δημιουργικῶν γνώσεων, σπατάλη ἰκανότητος πρὸς προσαρμογὴν.

Αἱ διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι δίδουν πολλαπλᾶ δείγματα αὐτῆς τῆς σπατάλης: οἱ διάδρομοι μὲ τοὺς κλητῆρας—σχετικῶς ὀλιγοτέρους ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν πρωτεύουσιν, ἐπίσης δὲ καὶ ὀλιγότερον ἐνοχλουμένους ὑπὸ ἐπίσης ὀλιγοτέρας ἐπισκεπτῶν—πολλαπλασιάζουν τὴν εἰκόνα τῶν μὴ παραγωγικῶν ἀπασχολήσεων καὶ τὰ γραφεῖα ἐπίσης δύνανται νὰ ἀποκαλύψουν τὴν ἔκτασιν τῆς ποιοτικῆς ὑποαπασχολήσεως, ὅταν περιλαμβάνουν εἰς κατωτέρας θέσεις πτυχιούχους, εἰς τοὺς ὁποίους ἄρκετὰ ἔτη πανεπιστημιακῶν σπουδῶν διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐνὸς τίτλου δὲν ἀπέδωσαν οὔτε μίαν πλήρη μὀρφωσιν: κατέχουν θέσεις γραφέως εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας ἢ εἰς τὰς τραπέζας ἢ διατηροῦν μικρὸν ναυτιλιακὸν πρακτοεῖον, κατόπιν σπουδῶν πολιτικῆς οἰκονομίας.

Διὸ λύσεις συναγωνίζονται διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τὰ ὅποια γεννῶνται εἰς τὴν Καβάλαν ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐργασίας. Ἡ πρώτη λύσις εἶναι ἡ ἀναζήτησις ἄλλαχού ἐργασίας: τυχαία, προσωπικὴ λύσις, ἢ ὅποια δίδεται ἀπὸ μακροῦ, ἀλλὰ εὐρίσκето διὰ πολλὸν καιρὸν ἐν ὑφέσει. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἡ μετανάστευσις ἐνδιαφέρει, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1960, ἐν συνεχῶς αὐξανόμενον τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἄλλη λύσις, ἢ ὅποια ἐντάσσεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πολιτικῆς διὰ βιομηχανικὴν ἀποκέντρωσιν, συνίσταται εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπὶ τόπου νέων ἀπασχολήσεων: ἡ λύσις αὕτη ἤρχισεν ἤδη νὰ ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Καβάλαν.

ἡ μετανάστευσις

Ἡ ἀνατολικὴ Μακεδονία εὐρίσκεται πλέον ὑπὸ τὴν ἐπῆρειαν τῶν μεταναστευτικῶν ρευμάτων εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν πρὸς τὸ σύνολον τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ φαινόμενον τῆς μεταναστεύσεως πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν Χώραν πρέπει νὰ ἀποδοσῶμεν, ἐπὶ παραδείγματι, τὴν στασιμότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Καβάλας κατὰ τὰ τελευταῖα 25 ἔτη· διότι οἱ πόλεμοι καὶ ἡ βουλγαρικὴ κατοχὴ δὲν ἄρκοῦν διὰ νὰ ἐξηγήσουν οὔτε τὴν γήρασιν τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ (πλέον τοῦ 1/3 αὐτοῦ εἶναι ἡλικίας 45 ἐτῶν καὶ ἄνω, γεγονόςς τὸ ὅποτον ἐπηρεάζει τὸ ποσοστὸν φυσικῆς αὐξήσεως) οὔτε τὴν σαφῆ ἔλλειψιν ἰσορροπίας εἰς τὴν ἀναλογία τῶν δύο φύλων, εἰς βάρος τῶν ἀνδρῶν· πράγματι, ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τοῦ νομοῦ δὲν παρυσιάζει, ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ, τόσον σαφῆ ἔλ-

λειψιν ἰσορροπίας εἰς τὴν δομὴν ὅσον ὁ πληθυσμὸς τῆς Καβάλας.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961, μέρος τοῦ ἐλλείμματος ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι σημαντικότερον εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν ὑπαίθριον, ὀφείλεται εἰς τὴν μετανάστευσιν (3.900 περίπου ἄτομα διὰ τὸ σύνολον τοῦ νομοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1951-1960). Ἄλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961 ἡ μεταναστευτικὴ κίνησις ἐπεταχύνθη ἀποτόμως· ἡ νέα αὕτη τάσις συμπίπτει μὲ τὰς προόδους τῆς ἐκμηχανίσεως εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν νέα εὐκολία ἐξευρέσεως ἐργασίας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐδημιουργήθησαν διὰ τῆς ἑλληνογερμανικῆς συμφωνίας τοῦ Μαρτίου 1960. Ἀπὸ τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνέργων καὶ ἡ αὐξήσις τῶν ἀναχωρήσεων πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην—ἀνθρακωρυχέα τοῦ Βελγίου καὶ κυρίως γερμανικὰ ἐργοστάσια—συμβαδίζουν.

Ὅλαι αἱ διαθέσιμοι πηγαὶ πρὸς ἀνάλυσιν τῆς μεταναστευτικῆς κινήσεως προσφέρουν ὀρισμένα στοιχεῖα. Ἡ Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος δημοσιεύει, κατὰ νομοῦς, τὸν ἀριθμὸν τῶν μονίμων μεταναστῶν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ διακρίνομεν ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ κατωτέρου πίνακος τὴν ἀκριβῆ συμμετοχὴν τῆς πόλεως τῆς Καβάλας. Ἐπὶ πλέον, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προέρχονται ἐκ τῆς καταμετρήσεως τῶν δελτίων ἐξόδου καὶ εἰσόδου εἰς τὰ σύνορα καὶ ἀντιπροσωπεύουν ἰσολογισμὸν ὑπολογιζόμενον βάσει τῆς εἰκαζομένης μεταναστεύσεως καὶ τῶν εἰκαζομένων ὀριστικῶν ἐπιστροφῶν· οὕτω, αἱ τελευταῖαι αὐταί, συμφῶνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα ἄρκετῶν λεπτομερῶν ἐρευνῶν, φαίνεται ὅτι ἔχουν ὑπερεκτιμηθῆ. Ὁ νομὸς Καβάλας, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὸν νομὸν Ἡμαθίας, εἶναι ὁ μόνος τῆς Βορείου Ἑλλάδος ὅπου ἔχει καταγραφὴν ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταναστῶν κατὰ τὸ 1965. Ἡ ἐλάττωσις ἢ ὅποια παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ 1966, γενικῆ εἰς Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὸ σύνολον τῆς Ἑλλάδος, ὀφείλεται περισσότερον εἰς τὸ κλείσιμον τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας ἐν Γερμανίᾳ παρά εἰς τοπικὰς συνθήκας.

Ἄλλη πηγὴ (Νομαρχία Καβάλας), ἐπιτρέπει νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκδοθέντων διαβα-

Μεταναστεύοντες (νομὸς Καβάλας)

Ἔτος	Μετανάσται	Ἔτος	Μετανάσται
1960	1.118	1964	3.782
1961	1.184	1965	3.696
1962	2.913	1966	1.785
1963	3.342		

τηρίων, προκειμένου νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν ὄγκον τῆς μεταναστεύσεως ἢ πηγὴ αὐτὴ ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐπιτρέπῃ ἀνάλυση λίαν διαφοροποιημένην γεωγραφικῶς, μὲ ἐντοπισμὸν ἐκάστης περιπτώσεως. Οὐδέμια ὁμως διάκρισις ἐγένετο μεταξύ ἐκδόσεως καὶ ἀνανεώσεως τῶν διαβατηρίων οὔτε μεταξύ μεταναστῶν καὶ κανονικῶν ταξιδιωτῶν· ἐξ ἄλλου, αἱ ἐπιάνοδοι, τὰς ὁποίας διάφοροι δεγματολημια εἰς τὰ χωρία ἐπιτρέπουσι νὰ ὑπολογίσωμεν εἰς ποσοστὸν κατώτερον τῶν 10% ἐπὶ τῶν ἀναχωρήσεων, δὲν κατεχωρήθησαν. Κατὰ τὴν ἐρευνάν μας, ἔχομεν συσχετίσει, πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων κατὰ τὸ 1961, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτησίως ἐκδιδομένων διαβατηρίων, διακρίναντες πέντε διαφόρους γεωγραφικὰς ἐνότητες. Παρατηροῦμεν οὕτω ὅτι τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα ἀρχίζει μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Καβάλας· τοῦτος ἠκολούθησαν μὲ βραδύτερον ρυθμὸν οἱ χωρικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Καβάλας καὶ τοῦ Παγγαίου, οἱ ὅποιοι εἶναι κατὰ παράδοσιν συνδεδεμένοι μετὰ τῆς πόλεως· ἄλλὰ ἐνθὺ ὁ ρυθμὸς τῶν ἀναχωρήσεων τῶν ἀστῶν ἐπιβραδύνεται μετὰ τὸ ἔτος 1962, τῶν χωρικῶν συνεχίζει νὰ αὐξάνῃ, χωρὶς νὰ εἴμεθα βέβαιοι ἐὰν πρόκειται δι' ἄλλην καθυστέρησιν τῆς ὑπαιθρου ἐν σχέσει πρὸς τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας ὁ μηχανισμὸς ἔχει ἤδη περιγραφῆ,¹ ἢ ἐὰν νέα μεσολαβούντα γεγονότα συμβῶσιν εἰς τὴν συγκράτησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως. Τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας τοῦ Νέστου, πολὺ περισσότερον ἀπομονωμένα ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα, ἐμφανίζουν παρομοίαν συμπεριφορὰν, μὲ καθυστέρησιν ὀλίγον περισσότερον ἔντονον κατ' ἀρχάς. Ἡ νῆσος Θάσος καταλαμβάνει τὴν τελευταίαν θέσιν ὡς πρὸς τὸν ἀπόλυτον ἀριθμὸν τῶν εἰκαζομένων ἀναχωρήσεων καὶ ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν τῶν· οὔτε ἡ προσκόλλησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς εἰς τὴν νῆσον, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις ἐκεῖ τοῦ τουρισμοῦ παρέχουσι ἐπαρκῆ ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου· διότι οἱ περιορισμοὶ διὰ τὴν πρόσληψιν ἐργαζομένων ἐκ Θάσου εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Καβάλας ἐτέθησαν ὅταν τὰ μεταλλεῖα σιδήρου τῆς νήσου, ἀπασχολοῦντα πολλὰς ἑκατοντάδας μεταλλορῦχον-χωρικών, ἤρχισαν νὰ ἀντιμετωπίζουσι δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν, μετ' ὀλίγα ἔτη, εἰς τὸ κλείσιμον τῶν. Ἡ προσεγγίζουσα ἐξάντλησις τῶν πηγῶν αὐτῶν μὴ γεωργικῆς ἐργασίας, ὁμως, δὲν φαίνεται νὰ ἔχη κινητοποιήσει ταχεῖαν καὶ μαζικὴν μετανάστευσιν πρὸς τὰ ἑξωτερικόν· ἡ νῆσος συνεχίζει, ὅπως καὶ ἄλλαι, νὰ προσφέρῃ ὁμάδας ἐποχικῶν ἐρ-

1. B. Kaysar, «Quelques données nouvelles sur l'émigration grecque», εἰς *Population*, 1964.

γατῶν. Τέλος, συγκρινομένη πρὸς ἐκείνην τῆς πόλεως τῆς Καβάλας, ἡ συμπεριφορὰ τῶν δύο κομποπόλεων Ἐλευθερουπόλεως (Παγγαίου) καὶ Χρυσουπόλεως (Νέστου), ἐπηρεαζομένων σχετικῶς ὀλιγότερον ἀπὸ τὴν μεταναστευτικὴν κίνησιν, εἶναι ἄραγε ἀποκαλυπτικῆς τῆς ζωτικότητος τῶν μικρῶν αὐτῶν ἀγροτικῶν κέντρων ἐμπορίου καὶ βιοτεχνίας, ὅπου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ὡς εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς κομποπόλεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς, τὴν κατωτέραν βαθμίδα ἐνὸς προσεχοῦς ἀστικού ἐξοπλισμοῦ πολὺν περισσότερον ἐξισορορημένου ἀπὸ ὅ,τι σήμερον; Ἡ μήπως πρόκειται, πάλιν, μόνον διὰ μιαν διαφορὰν ὀφειλομένην εἰς μικροτέραν μόρφωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς ὀλιγότερον ταχεῖαν μετάδοσιν πληροφοριῶν;

Μία τρίτη πηγὴ (Γραφεῖον Εὐρέσεως Ἐργασίας, Καβάλα), ἡ πληρεστέρα ὄλων, παρουσιάζει λεπτομερῶς τὴν κατανομήν καθ' ἡλικίαν καὶ φύλον τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν μέσφ τῆς ἐδρασεύσεως ἐν Ἑλλάδι εἰδικῆς γεγραμμένης Ἀποστολῆς. Ἄλλὰ εἶναι δυνατοὶ καὶ ἄλλοι προορισμοὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, παρὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς χώρας αὐτῆς, ὑπάρχουσι δὲ ἐπίσης διαφορὰι τινες ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν καὶ τῶν μεταναστῶν. Οὐδέμια ἐκ τῶν διαφορῶν αὐτῶν εἶναι ἐν τούτοις οὐσιώδεις, ὅπως βεβαίονται αἱ διάφοροι συγκρίσεις, τόσον ἐξ ἀμέσου ἐρεύνης εἰς τὸν τόπον καταγωγῆς τῶν μεταναστῶν, ὅσον καὶ ἐκ διαφορῶν στατιστικῶν πηγῶν. Ἡ μετανάστευσις ἐνδιαφέρει τὰς νεαρὰς ἡλικίας τοῦ πληθυσμοῦ· πλέον τῶν 50% τῶν ὑποψηφίων ἐκ τοῦ νομοῦ εἶναι ἡλικίας κάτω τῶν 30 ἐτῶν· σπανιότερον εἶναι οἱ ἄνω τῶν 40.

Κατανομή καθ' ἡλικίαν καὶ φύλον τῶν ὑποψηφίων πρὸς μετανάστευσιν διὰ Γερμανίαν καταγεγραμμένη ἐκ τοῦ νομοῦ Καβάλας (ἐγγράφα τῶν ἐτῶν 1962, 1963, 1964)

Ἡλικία	Σύνολον	Ἄρρενες	Θήλεις
Κάτω τῶν 20 ἐτῶν	595	301	294
20-29 ἐτῶν	3.963	2.567	1.396
30-39 »	2.600	1.766	834
40-49 »	392	270	122
50 ἐτῶν καὶ ἄνω	20	20	—
Σύνολον	7.570	4.924	2.646
<i>Ποσοστὰ %</i>			
Κάτω τῶν 20 ἐτῶν	7,9	6,1	11,1
20-29 ἐτῶν	52,4	52,1	51,8
30-39 »	34,3	35,9	31,5
40-49 »	5,2	5,5	4,6
50 ἐτῶν καὶ ἄνω	0,3	0,4	—
Σύνολον	100,0	100,0	100,0

Ἡ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν κίνησιν ἀποτελεῖ τὸ 1/3 τοῦ συνόλου· ἡ μελέτη ὁμως μόνον τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων γυναικῶν ὑποεκτιμᾷ, ἐξ ἄλλου, τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸς μετανάστευσιν, διότι ἡ ἀναχώρησις τῶν γυναικῶν ἀπαιτεῖ ὀλιγώτερας διοικητικὰς διατυπώσεις ἀπὸ ὅ,τι τῶν ἀνδρῶν, δὲν εἶ-

να δὲ ἀναγκαῖα πάντοτε ἢ προσφυγὴ εἰς κρατικὰς ὑπηρεσίας. Ἡ σχέσις τοῦ ἀριθμοῦ ἀνδρῶν μεταναστῶν πρὸς τὸν ἀριθμὸν γυναικῶν μεταναστῶν εἶναι 1,5 κατὰ τὸ 1961, 1,47 κατὰ τὸ 1962 καὶ 1,33 κατὰ τὸ 1963, συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος στοιχειᾶ. Ἡ μετανάστευσις οὕτω τῶν γυναικῶν, βραδυποροῦσα κατ' ἀρχὰς ἔναντι ἐκείνης τῶν ἀνδρῶν, εἶναι ἀκολούθως ἐν ἀκαύτη τῇ διαφορᾷ. Αἱ γυναῖκες τῆς Καβάλας ἤρχισαν νὰ ἀναγοροῦν ἐνωρίτερον καὶ εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀπὸ ὅ, τι αἱ γυναῖκες τῶν γειτονικῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν, πρῶγμα τὸ ὁποῖον εὐρίσκει τὴν ἐξήγησίν του, πέραν τῆς μεγάλης ἀνεργίας τῶν γυναικῶν, εἰς τὴν ἀσθενεστέραν πίσιν τῆς παραδόσεως ἐντὸς τῆς ἀστικῆς κοινοῦσιαις καὶ εἰς τὴν ἥδη μακρὰν συνήθειαν νὰ ἐργάζονται αἱ γυναῖκες εἰς ἐργοστάσια.

Μία σύντομος ἀνάλυσις τῆς κοινωνικο-επαγγελματικῆς κατανομῆς τῶν μεταναστῶν ἐπισημαίνει θέματα τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἤδη σημειώσει. Οἱ μετανάστες ἐκ Καβάλας εἶναι κατὰ πλειονότητα ἀνεπίκετοι χειρῶνακτες ἢ καπνεργάται ὅλα σχεδὸν αἱ γυναῖκες ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἢ δηλοῦνται ἄνευ ἐπαγγέλματος ἄκολουθοῦν κατόπιν ποικίλα ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ τὰς μεταλλουργικὰς ἐργασίας, χωρὶς νὰ εἶναι καθορισμένον τὸ ἐπίπεδον τῆς εἰδικῆς ἐξουσίας τῶν ἀρκετὰ κατόπιν, μετὰ τὴν ὁμάδα τῶν νεαρῶν οἱ ὁποῖοι ἐπίστρεψαν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἠθῆσιαις καὶ ζητοῦν τὴν πλὴν ἐργασίαν, ἀπαριθμοῦμεν μερικὸς βιοτέχναις, καθὼς καὶ ράπταις, βαρελοποιούς, ὡς καὶ ἠλεκτρολόγους, ἀλλὰ ὅχι ἀκόμη εἰς ἀρκετὰ μεγάλον ἀριθμὸν, ὥστε νὰ κρίνωμεν ὅτι ἡ μετανάστευσις, ἐλαττώνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν τοπικῶν καταναλωτῶν, ἀπειλεῖ εἰς τὸ ἐξῆς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν. Δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν ὅτι μερικὸι βιοτέχναι παραπονοῦνται δι' ἔλλειψιν ἐργατικῶν χειρῶν, ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ αὐτοῦ ἀναπροσαρμοζοῦν τὰς τιμὰς τῆς ἐργασίας τῶν, καὶ ὅτι τὰ ἐμβάσματα τῶν ἐργαζομένων μεταναστῶν χρησιμοῦν περισσότερο δι' ἄγορὰς βιομηχανοποιούμενων προϊόντων: οἱ ἔμποροι ὀφελοῦνται οὕτω περισσότερο ἀπὸ ὅ, τι οἱ κατὰ παράδοσιν βιοτέχναι ἐκ τῆς ἀποστολῆς ἐμβασμάτων τῶν μεταναστῶν.

ἡ ἐκβιομηχανίσις

Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Ἐργοστασίου Φωσφορικῶν Λιπασμάτων εἰς Νέαν Καρβάλην, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τῆς Καβάλας, δίδει ἐν μέρει ἀπάντησιν εἰς τὴν φροντίδα μειώσεως τῶν τάσεων αἱ ὁποῖαι εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀπειλήσωσιν τὴν κοινωνικὴν ἡρεμίαν ἐντὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Διότι ἡ μεγάλη αὐτὴ σύγχρονος βιομηχανικὴ μονάς, ἡ ὁποῖα ἐτέθη εἰς λειτουργίαν τὸ φθινόπωρον

τοῦ 1965, ἀνεξήτησε καὶ θὰ ἤδυνάτο νὰ εὕρῃ ἄλλους τόπους ἐγκαταστάσεως, περισσότερον καταλλήλους τεχνικῶς, ἐντὸς τοῦ πλαισίου, ἐπίσης, τῶν ἐνεργειῶν πρὸς βιομηχανικὴν ἀποκέντρωσιν, διὰ τὴν ὁποῖαν λαμβάνονται διάφορα νομοθετικὰ μέτρα πρὸς προστασίαν τῶν ἐπαρχιακῶν βιομηχανιῶν καὶ ἐξασφάλισιν καλύτερας ἀποδοτικότητος τῶν ἐπενδουμένων κεφαλαίων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους τοῦ 1960, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς γεωργικῶν λιπασμάτων. Ὁ Ὀργανισμὸς Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως, ὁ ὁποῖος ἀργότερον ἀπερροφήθη ἀπὸ τὴν ἰδρυθεῖσαν Ἑλληνικὴν Τράπεζαν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως, προέβη εἰς διεθνή διαγωνισμόν διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργοστασίου ἱκανοῦ νὰ παράγῃ ποσότητα 250.000 τόννων ἐτησίως θειοφωσφορικῆς ἁμμωνίας τοῦ τύπου 16-20-0. Ὑπεργράφη πρὸς τοῦτο σύμβασις τὸν Δεκεμβρίον τοῦ 1961 μετὰ τοῦ συσταθέντος ὑπὸ τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰονικῆς καὶ Λαϊκῆς Τραπεζῆς ὁμίλου, τοῦ ὁποῖου ἡ προσφορά ἔγινεν ἀποδεκτὴ. Ὁ τραπεζικὸς αὐτὸς ὁμίλος ἀνεξήτησε τοποθεσίαν διὰ τὸ μελλοντικὸν ἐργοστάσιον ἡ ὁποῖα νὰ ἐξυληρευετο διὰ θαλάσσης, ὁδικῶς καὶ διὰ σιδηροδρόμου, ὥστε ἡ μεταφορὰ τῶν πρώτων ὕλων καὶ λιπασμάτων νὰ διενεργηταί ὅσον τὸ δυνατόν ἐυκολώτερον: δύο τοποθεσίαι ἐπιστηρίβηθησαν, ἡ μία εἰς Στυλῖδα (ἐπίνειον τῆς Λαμίας, εἰς Κεντρικὴν Ἑλλάδα), ἡ ἄλλη εἰς Ἐλευθεροχώριον (πλησίον τῆς Κατερίνης). Ἀλλὰ ἡ Κυβέρνησις συνέστησε τὴν ἐπιλογὴν τῆς Νέας Καρβάλης, ἐγγύτατα τῆς Καβάλας, ἐνῶ ὥρισεν τὴν Ἀμφίπολιν, εἰς τὴν κάτω κοιλάδα τοῦ Στρυμόνου, διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς δευτέρου ἐργοστασίου λιπασμάτων χρηματοδοτηθέντος ἀπὸ κοινῶν παρὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ὁμίλου Pechiney-Saint Gobain. Ἡ Νέα Καρβάλη καὶ ἡ Ἀμφίπολις δὲν διέθετον οὔτε τὴν ἐλαχίστην βιομηχανικὴν ὑποδομήν. Αἱ Χημικαὶ Βιομηχανία Βορείου Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν τὴν Ἀμφίπολιν διὰ λόγους βιομηχανικῆς τεχνικῆς, ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάστασις τοῦ πετρελαιολημικοῦ συγκροτήματος Esso-Parapras εἰς Θεσσαλονικίην. Ἡ τοποθεσία τῆς Στυλίδος ἐξελέγη ἀργότερον ὑπὸ ἄλλου χρηματοδοτικοῦ ὁμίλου, ὁ ὁποῖος προετοιμάζει τὴν ἰδρυσιν ἐνὸς νέου ἐργοστασίου λιπασμάτων, εὐρισκομένου ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς μελέτης. Ἡ Ἐμπορικὴ Τράπεζα, ὁμοίως, ἐγκατέστησε τὸ ἐργοστάσιον τῆς εἰς Νέαν Καρβάλην.

Τὸ Ἐργοστάσιον Φωσφορικῶν Λιπασμάτων κατασκευάσθη ἐπὶ ἐκτάσεως 2.500 στρεμμάτων, παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἀπότηθησαν ὁμοίως πολλαὶ σοβαρὰ ἐργασίαι ὑποδομῆς: ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν τροφοδότησιν τῆς περιοχῆς διὰ ρεύματος ὑψηλῆς τάσεως, ἐκ τοῦ δικτύου τῆς Δημοσίας Ἐπιχειρήσεως Ἠλε-

1. Βλέπε M. Signovon, P.-Y. Pechoux, «L'énergie en Grèce», εἰς *L'information géographique*, ἀριθ. 3, 1967.

κτρισμοῦ, παροχῆ ὕδατος διὰ βιομηχανικὴν χρῆσιν, ἐξ ἀποστάσεως 40 περίπου χιλιομέτρων, κατασκευῆ συγχρονισμένου λιμένος πρὸς ὑποδοχὴν πλοίων χωρητικότητος 35.000 τόννων καὶ ἐξοπλισμένου δι' ἐγκαταστάσεων αὐτομάτου φορτώσεως καὶ ἐκφορτώσεως· αἱ μεγάλαι αὐταὶ ἐργασίαι ἀπῆρτησαν συμπληρωματικὴν ἐπένδυσιν ὕψους 200 εκατομμυρίων δραχμῶν, ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ 1/6 τῆς συνολικῆς ἐπενδύσεως. Αἱ ἐργασίαι ὅμως αὐταὶ ἐδημιούργησαν ὄντως τὰς ἀναγκαίας βάσεις διὰ τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐγκαθίσταντο καὶ ἄλλα ἐργοστάσια πλησίον τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων. Ἐν τούτοις, τὸ ἐργοστάσιον αὐτὸ, ἐνθουμίζον ἄληθῆ βιομηχανικὴν νησίδα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξοπλισθῆ διὰ μονάδος παραγωγῆς ἀμμωνίας, ἡ ὁποία δύναται νὰ παράγῃ ἐτησίως 55.000 τόννους ἀνύδρου ἀμμωνίας, μὲ νεωτάτην μέθοδον ἐξαγωγῆς διὰ πυρολύσεως (cracking) τοῦ ἀργοῦ πετρελαίου. Ἄλλὰ ἡ ἀπόσβεσις τῆς τελειωταίας αὐτῆς μονάδος, ἡ ὁποία εἶναι ἐκ τῶν πλέον συγχρόνων, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ χρόνον πολὺ περισσότερον τοῦ συνήθους, διότι ὑπάρχει κάποια δυσαναλογία μεταξὺ τοῦ κόστους ἐγκαταστάσεως καὶ τῆς ἐτησίας παραγωγῆς τῆς, ἡ ὁποία ρυθμίζεται μόνον ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων. Εἰς Θεσσαλονικίην, τὸ ἐργοστάσιον Χημικῶν Βιομηχανιῶν Βορείου Ἑλλάδος λαμβάνει τὴν ἀναγκαίαν ἀμμωνίαν ἐκ τῆς μονάδος παραγωγῆς ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὸ σύνολον τοῦ συγκροτήματος πετρελαιοχημικῶν Esso-Pappas.

Τὸ ἐργοστάσιον τῆς Νέας Καρβάλης κατασκευάσθη μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γαλλικῆς ἐταιρίας Comradec καὶ τῶν τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Houillères du bassin de Lorraine (Γαλλία). Περιλαμβάνει δύο μονάδας παραγωγῆς θεικοῦ ὀξέος ἡμερησίας ἀποδόσεως 800 τόννων, μίαν μονάδα φωσφορικοῦ ὀξέος ἐτησίας ἀποδόσεως 55.000 τόννων, ἐγκαταστάσεις μεταφορᾶς εἰς χυμᾶ, ἀποθηκεύσεως, συσκευασίας καὶ χημικῶν ἐργαστήριον μελετῶν καὶ ἐλέγχου. Ἡ ἐτησία παραγωγή λιπασμάτων εἶναι δυνατόν νὰ ἀνέλθῃ εἰς 300.000 τόννους καὶ ἀπαιτεῖ τὰς ἐξῆς πρώτας ὕλας:

ἀργὸν πετρεῖλαιον*	50.000 τόννους
σιδηρορυτίην*	120.000 »
θειον*	45.000 »
φωσφορικά ἄλατα*	180.000 »
σάκκου	6.000.000 τεμάχια
ἤλεκτρισμόν	80.000.000 kWh
ὔδωρ	3.000.000 μ ³
ἀέρα	160.000.000 μ ³

* Πρώται ὕλαι εἰσαγόμεναι ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

** Πρώται ὕλαι εἰσαγόμεναι ἐν μέρει ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἡ παραγωγὴ αὐτῆ λιπασμάτων, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει τὸ 1/3 τῆς συνολικῆς ἐλληνικῆς παραγωγῆς, διατίθεται εἰς τὴν ἀγορὰν κυρίως μέσῳ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀξία τῆς ἀνέρχεται κατ' ἔτος εἰς 17,5 εκατομμύρια δολларίων· ἀλλὰ ἡ πραγματοποιουμένη χάρις εἰς αὐτὴν τὴν παρα-

γωγὴν οἰκονομία εἶναι κατωτέρα τοῦ ἀναφερθέντος ποσοῦ, διότι πρέπει νὰ ἀφαιρεθῆ ἐξ αὐτοῦ, πέραν τῆς ἐξοφλήσεως τῶν εἰσαγομένων μηχανημάτων, ἡ τιμὴ τῶν διπλωμάτων εδρεσιτεχνίας καὶ ἡ ἀμοιβὴ τῶν ξένων ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν μηχανημάτων, ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων πρώτων ὕλων καὶ ἡ ἀξία μέρους τοῦ ἤλεκτρισμοῦ ὁ ὁποῖος παράγεται χάρις εἰς τὰ κεφάλαια ἢ εἰς τὰ εἰσαγόμενα βιομηχανικὰ ἀγαθὰ.

Τὸ ἐργοστάσιον τῆς Νέας Καρβάλης ἔχει σημαντικῶς μεταβάλλει τὴν μορφήν τῆς βιομηχανίας εἰς τὴν περιχώρην τῆς Καβάλας. Διὰ πρώτην φοράν ἡ βιομηχανία ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν πόλιν: ἡ Καβάλα, ὅπου καὶ αὐταὶ αἱ ὁδοὶ ἔχουν συχνὰ τὴν ὁσμήν τῶν φύλλων τοῦ καπνοῦ, παραμένει μακρὰν τῶν ἀναθυμιάσεων τοῦ νέου ἐργοστασίου· διὰ πρώτην φοράν ἐπίσης ἐν μόνον ἐργοστάσιον ἀπασχολεῖ πλήρως ἄνω τῶν χιλίων ἀτόμων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸς ἐργάτας, δὲν εἶναι ὅλοι ἀστοί: τὸ ἦμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοικεῖ ἀκόμη εἰς χωρία εὐρισκόμενα ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον πλησίον, ἐν ἀναμονῇ οἰκοδομήσεως ἐργατικῶν οἰκισμοῦ. Ἡ ἐργασία εἰς τὸ ἐργοστάσιον προσέλαβε νέον χαρακτῆρα: ἡ συστοιχία τῶν κλιβάνων, ὁ πύργος πυρολύσεως, ἡ μεγάλη αἴθουσα ἀποθηκεύσεως, ἡ χρησιμοποίησις τῶν κυλιόμενων ταινιῶν διὰ τὰς μεταφορὰς εἰς χυμᾶ, ἡ ἀνάρτησις κανονισμῶν ἀσφαλείας προσδίδουν εἰς αὐτὸ διαστάσεις αἱ ὁποῖαι ἀπουσιάζουσιν ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ καπνοῦ, ἐνῶ ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἐργασίας ἐκάστου, ἡ δριμύνησις τριῶν ὀκταώρων (βαρέδων) καὶ ἡ συνεχῆς κίνησις τῶν αὐτοκινήτων μεταξὺ τῶν ἐργοστασίου καὶ τῶν χωρίων, εἰς ἄκτινα 35 χιλιομέτρων, ἐπιβάλλουν νέον ρυθμὸν. Εἰς ἐργατικὸς πληθυσμὸς διαμορφοῦται καὶ ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀποκτῆ τὴν ἐπαγγελματικὴν του εἰδικεύσιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἐνάρξεως λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου, καθὼς καὶ κατὰ τὰς ἐπαφὰς του μὲ Γάλλους, Ἰταλοὺς, Γερμανοὺς καὶ ἄλλους τεχνικοὺς οἱ ὁποῖοι ἐπεφορτίσθησαν μὲ τὴν ἐγκατάστασιν ὀρισμένων μηχανημάτων.

Παρὰ τὴν ὑπαρξίν χρονίας ἀνεργίας εἰς Καβάλαν καὶ παρὰ τὴν προκαλουμένην ἐξ αὐτῆς μετανάστευσιν, ἡ προσέλκυσις τῶν ἀπαιρητῶν διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐργοστασίου ἐργατικῶν χειρῶν δὲν ἦτο ἔυκολωτέρα ὑπόθεσις κατὰ τὴν περιόδον ἐνάρξεως λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνέργων τῆς Καβάλας οὐδεμίαν, πράγματι, ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν ἢ βιομηχανικὴν ἐμπειρίαν διαθέτει: εἰς τὸ ἐρωτηματολόγιον τοῦ γραφεῖου διὰ τὴν πρόσληψιν ἐργατῶν εἰς τὸ ἐργοστάσιον πολλοὶ ὑποψήφιοι ἀπαντοῦν, ὡς εἰς χωρικοὺς ἠλικίας 60 ἐτῶν γεννηθεῖς εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὅτι ἡ κυρία τὸν εἰδικότητις εἶναι ἡ γεωργία. Δὲν ἐκπληττόμεθα ἐπομένως ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Καβάλας καὶ τῆς γειτονικῆς ὑπαίθρου ἀποτελοῦν τὴν μεγάλην πλειονότητα μεταξὺ τῶν χειρωνακτῶν καὶ ὅτι τὸ πο-

σοστόν των ἐλαττοῦται μεταξύ τῶν βιομηχανικῶν ἐργατῶν, τῶν χειριστῶν, τῶν τεχνικῶν¹· πλὴν ἐνὸς νεαροῦ χημικοῦ μηχανικοῦ μὲ σπουδὰς εἰς Ἑλβετιαν, οὐδείς ἐκ τοῦ ἀνωτέρου προσωπικοῦ κατάγεται ἐκ Καβάλας: αἱ Ἀθῆναι, ἡ Θεσσαλονίκη, οἱ Ἕλληνες ἐξ Αἰγύπτου ἔχουν ἐπανδρώσει τὰς θέσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Ἡ δημιουργία νέων ἀπασχολήσεων ἐντὸς συγχρόνων ἐργοστασίων ἐγκατεστημένων ἐπὶ τόπου δὲν δύνανται λοιπὸν νὰ δώσῃ λύσιν εἰς ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ἀνεργίας, ὅταν ἀπαιτῆται ἐπαγγελματικὴ εἰδικεύσεις: ἡ ἐκστρατεία διὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρῶσιν τοῦ ἐργοστασίου τῆς Νέας Καρβάλας ἐπέξευθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀνέρεσιν τῶν ἐπαγγελματιῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀπαραίτητων τεχνικῶν.¹

Ἡ ἐγκατάστασις ὁμοῦ τῶν ἐργοστασίων οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπέφερεν εἰς τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα: ἐπεδιώχθη ἡ προσέλκυσις τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν οἱ ὅποιοι εἶχον ἀναχωρήσει διὰ Γερμανίας καὶ ἰδιαίτερος ἐκεῖνων οἱ ὅποιοι δυνάτον νὰ εἶχον ἀποκτήσει ἐκεῖ ἰκανοποιητικὴν εἰδικεύσιν: ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων δὲν ἦτο ἀξιόλογος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς πατρίδος, ἡ ὁποία συχνὰ ἀναφέρεται μεταξύ τῶν λόγων ἐπιστροφῆς, σπανίως ὑπερίσχυσε τοῦ θεληγῆτρου τῶν προσφερομένων ὑψηλῶν μισθῶν εἰς δυτικὴν Εὐρώπην: τὸ ἐργοστάσιον ἀπασχολεῖ τρεῖς ἢ τέσσαρας μόνον ἐργάτας ἐπανεληθόντας ἐκ Γερμανίας, τίθεται δὲ τὸ ἐρώτημα ἐὰν μεταξύ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἐργοστασίου ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων μεταναστῶν δὲν εἶναι, ἀντιθέτως, μεγάλυτερος.

Τὸ νέον ἐργοστάσιον, τέλος, δὲν εἶναι ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἐπιφέρουν σημαντικὰ πολλαπλασιαστικὰ ἀποτελέσματα: αἱ πρῶται τὸν ὕλει ἐρχονται διὰ θαλάσσης, τὰ ἀνταλλακτικὰ διὰ τὰς μηχανὰς του εἰσάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἡ παραγωγή του διατίθεται εἰς τὴν ἀγορὰν μέσῳ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος: δὲν δικαιολογεῖ λοιπὸν τὴν δημιουργίαν *συμπληρωματικῶν* βιομηχανιῶν: ἐὰν ἐγκατασταθοῦν ἄλλα ἐργοστάσια ἐντὸς τῆς βιομηχανικῆς ζώνης ἡ ὁποία παραμένει ἐλευθέρᾳ πλησίον τοῦ ἐργοστασίου λιπασμάτων, εἶναι δυνάτον νὰ ἀνήκουν τὸσον εἰς ἄλλους κλάδους ὅσον καὶ εἰς τὴν χημικὴν βιομηχανίαν. Ἡ δημιουργία ἐργαστηρίων κατασκευῆς σάκκων, ἀπαραίτητων διὰ τὴν συσκευασίαν τῶν λιπασμάτων, δὲν θὰ ἀντιπροσωπεύῃ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀξιόλογον ὄγκον ἀπασχολήσεως. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸν συνολικὸν μόνον ὄγκον τῶν δημιουργηθεισῶν ἀπασχολήσεων καὶ χωρὶς νὰ λάβομεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι ἡ παραγωγή τῶν λιπασμάτων ἀπασχολεῖ νεαρὰς ἐργατι-

κὰς χεῖρας (ἄρρενες 96%), ἐνῶ εἰς τὸν κατῶν ἀπασχολοῦνται μεγαλύτερα ἡλικία (θῆλεις 80%), δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἐργοστασίου φωσφορικῶν λιπασμάτων ἔχει ἀπλῶς ἀντισταθμίσει ἐπὶ τοπικῷ ἐπιπέδῳ τὴν μεταφορὰν δραστηριοτήτων ἀπὸ Καβάλας εἰς Θεσσαλονικίαν. Εἰς τὸ μέλλον, ὁ ρόλος του θὰ αὐξηθῇ, δεδομένου ὅτι ἐργοστάσιον ὡς αὐτὸ καθίσταται ἀναγκαῖος ἐστία μορφώσεως βιομηχανικῶν ἐργατικῶν χειρῶν.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, ἀπὸ μακροῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν οἰκονομικὸν γεγονός εἰς τὴν Καβάλαν δὲν σημαίνει ἐπίτασιν τῆς παρακμῆς. Καίτοι περισσότερον συνέβαλεν εἰς τὴν σταθεροποίησιν τῆς θέσεως τῶν χωρικῶν ἐργατῶν παρά εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς ἀστικῆς ἀνεργίας, ἡ κατασκευὴ ἐνὸς συγχρόνου ἐργοστασίου δεῖκνυται ὅτι ἡ ἀνεργία αὐτὴ δύνανται μελλοντικῶς νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ μίαν λύσιν ἀντὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς τὴν *ἀγροτικὴν ἐξόδον*, εἰς τὰ ἐργατᾶσια τῶν ὀδοκατασκευῶν καὶ εἰς τὴν μετανάστευσιν πρὸς τὰ ἐργοστάσια τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Παρά τὴν σοβαρότητα τῆς ἐποχικῆς ἀνεργίας καὶ τὴν ἄνισον κατανομήν τῆς προσφορᾶς ἐργασίας μεταξύ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἡ Καβάλα δύνανται νὰ ἐπωφεληθῇ μιᾶς ἀνανεωτικῆς κινήσεως. Ἡ παρουσία μεγάλου συγχρόνου ἐργοστασίου διδὲν νέαν ἀξίαν εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ πόλεως καὶ ὑπαίθρου: ἡ διανομὴ τῶν λιπασμάτων εἶναι δυνάτον νὰ δημιουργήσῃ νέον δίκτυον σχέσεων μεταξύ Καβάλας καὶ τῆς ζώνης ἐπιρροῆς τῆς. Ἄλλὰ ἔως τότε αἱ μόναι νοηταὶ ἀνανεώσεις ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐξωτερικοῦς παράγοντας. Ἡ μετανάστευσις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς μάζης τῶν ἀνέργων. Ἡ μετανάστευσις πίστεως καὶ τὰ γερμανικὰ μάρκα, τὰ ὅποια αὐτὴ θέτει εἰς κυκλοφορίαν, προεκάλεσαν, κατὰ τὸ 1966, τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν καταστημάτων ἠλεκτρικῶν σκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως εἰς τὴν πόλιν: εἰς τὴν θέσιν ἐνὸς καφενεῖου τοῦ κέντρου τῆς πόλεως ἐκτίθενται τώρα ἠλεκτρικὰ ψυγεῖα, πλυντήρια καὶ μεγάλη ποικιλία σκευῶν οἰκιακῆς χρήσεως: ἐπιμόρφωσις καὶ ἀνοδος τοῦ μέσου βιοτικῷ ἐπιπέδῳ συνεργῶν ἀσφαλῶς εἰς τὴν δημιουργίαν ἠξέμενης καταναλωσεως τῶν προϊόντων αὐτῶν. Ὁ ἐξοπλισμὸς τῆς πόλεως μεταμορφοῦται. Ἡ ἀστικὴ κοινωνία βραδέως ἐξελίσσεται. Ἄλλὰ ἡ πλειονότης τῶν προβλημάτων παραμένει, ὠρισμένα δὲ προβλήματα θὰ ἦτο δυνάτον νὰ ἀναζωογονηθοῦν διὰ τῆς ἀνόδου μιᾶς τάξεως ἐργατῶν χωρικῶν προσκεκολλημένων εἰς τὸ νέον ἐργοστάσιον, διὰ τὸ ὅποιον ὑπάρχει ὑποψία ὅτι δὲν εἶναι περισσότερον τῶν ἄλλων ἐργοστασίων ἰκανὸν νὰ θεωρηθῇ ὅλα τὰ κακὰ ἔχοντα μίαν καθυστερημένην περιουσίαν. Ἡ Μεσόγειος εἶναι πλήρης παραδειγμάτων τοιούτων ἐμβολιασμῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἠδυνήθησαν πάντοτε νὰ ἀναγεννηθοῦν τὸν ἴστυν τῶν γηρασμένων παραδοσιακῶν οἰκονομιῶν.

1. Ἀναλόγως παρατηρήσεις ἐσημείωσασε καὶ ἄλλα. Βλέπε P.-Y. Pécouh, «Des bauxites du Parnasse à l'Aluminium de Grèce. Un exemple d'industrialisation ponctuelle dans une montagne méditerranéenne», εἰς *Bulletin de l'Association de géographes français*, ἀριθ. 348-349, 1966.